

INSTYTUT WYMIARU SPRAWIEDLIWOŚCI

Aleksandra Machowska

***Kognicja sądów powszechnych w sprawach cywilnych –
Francja***

Warszawa 2017

Spis treści

Wykaz skrótów	1
I. Struktura sądów powszechnych (kwestie podstawowe)	1
1. Pojęcie sądownictwa powszechnego	2
2. Organizacja sądownictwa powszechnego	4
2.1. Przedmiotowy zakres sądownictwa powszechnego	4
2.2. Podmiotowy zakres sądownictwa powszechnego	7
II. Pojęcie kognicji sądów powszechnych	17
1. Sposób rozumienia kognicji sądów powszechnych	17
2. Źródła prawa kognicji sądów powszechnych – regulacje konstytucyjne, regulacje ustawowe (ustrojowe, kodeksowe, inne regulacje)	18
III. Zakres przedmiotowy kognicji sądów powszechnych	21
1. Rodzaj spraw cywilnych rozpoznawanych przez sądy powszechne	21
1.1. Podział spraw cywilnych (sprawy cywilne materialne/formalne)	21
1.2. Podział spraw cywilnych materialnych (sprawy cywilne, rodzinne, pracy, inne)	21
1.3. Podział spraw cywilnych formalnych (sprawy w zakresie ubezpieczeń, sprawy administracyjne)	22
2. Poszczególne rodzaje spraw cywilnych rozpoznawanych przez sądy powszechne	25
2.1. Zakres spraw cywilnych rozpoznawanych przez sądy powszechne	25
2.2. Zakres spraw rodzinnych rozpoznawanych przez sądy powszechne	28
IV. Ograniczenie kognicji sądów powszechnych	31
1. Ograniczenie podmiotowe kognicji sądów powszechnych	31
2. Ograniczenie przedmiotowe kognicji sądów powszechnych	33
3. Mechanizmy ograniczające kognicję sądów powszechnych	35
4. Mechanizmy upraszczające kognicję sądów powszechnych, uregulowania ułatwiające załatwianie spraw masowych	39
V. Stanowisko doktryny oraz ustawodawcy w kwestii rozszerzenia albo ograniczenia kognicji sądów powszechnych	41
VI. Statystyczne ujęcie kognicji sądów powszechnych	44
VII. Wnioski końcowe	49
1. Wnioski <i>de lege lata</i>	49
2. Wnioski dla ustawodawcy polskiego	49

Wykaz skrótów

CA – *cour d'appel* – sąd apelacyjny

CC – *Cour de cassation* – Sąd Kasacyjny

c.civ. – *Code civil* – kodeks cywilny

c.com. – *Code de commerce* – kodeks handlowy

c.cons. – *Code de la consommation* – kodeks konsumencki

c.el. – *Code électoral* – kodeks wyborczy

c.o.j. – *Code de l'organisation judiciaire* – kodeks organizacji sądów powszechnych

c.p.c. – *Code de la procédure civile* – kodeks postępowania cywilnego

c.p.m. – *Code des pensions militaires d'invalidité et des victimes de la guerre* –
kodeks rent wojskowych i ofiar wojny

c.trav. – *Code du travail* – kodeks pracy

c.s.s. – *Code de la sécurité sociale* – kodeks zabezpieczenia społecznego

ENM – *École nationale de la magistrature* – Krajowa Szkoła Magistratury

ETP(T) *équivalent temps plein (travaillé)* – równoważnik pełnoetatowy

JAF – *juge aux affaires familiales* – sędzia ds. rodzinnych

JORF – *Journal officiel de la République française* – Dziennik Urzędowy Republiki
Francuskiej

MJD – *maisons de (la) justice et du droit* – domy sprawiedliwości i prawa

TASS – *tribunal de la sécurité sociale* – sąd ds. zabezpieczenia społecznego

TC – *tribunal de commerce* – sąd gospodarczy (handlowy)

TGI – *tribunal de grande instance* – sąd wielkiej instancji

TI – *tribunal d'instance* – sąd instancji

TPI – *tribunal de première instance* – sąd pierwszej instancji

I. Struktura sądów powszechnych (kwestie podstawowe)

Sądownictwo powszechne we Francji jest co do zasady, podobnie jak w Polsce, trójstopniowe i dwuinstancyjne, schematycznie przedstawiane jako piramida, z licznymi sądami u podstawy, mniej licznymi sądami na wyższym szczeblu piramidy, by wreszcie u jej szczytu znalazł się jeden sąd. Jedną z zasadniczych różnic między systemem organizacji sądownictwa w Polsce i we Francji stanowi to, że na pierwszym szczeblu sądownictwa (sądy pierwszej instancji, *première instance*, *premier degré*) występują bardzo różne sądy, zarówno pod względem właściwości w stosunku do poszczególnych rodzajów spraw, którymi się zajmują, jak i pod względem organizacji, a nawet – orzekających sędziów (sędziowie zawodowi, sędziowie niezawodowi). Drugim szczeblem (sądem drugiej instancji, *seconde instance*, *second degré*) jest zawsze sąd apelacyjny (*cour d'appel*, CA), zaś na szczeblu trzecim – najwyższym – znajduje się Sąd Kasacyjny (*Cour de cassation*, CC), odpowiednik Sądu Najwyższego. Sądy pierwszego stopnia określane są zazwyczaj jako *tribunaux*, sądy wyższego szczebla określa się jako *cour*.

W ramach pierwszego stopnia (*degré*) sądownictwa powszechnego orzekają we Francji w sprawach cywilnych: sąd prawa powszechnego czy raczej: sąd właściwości ogólnej – czy też powszechnej (*jurisdiction de droit commun*), którym jest tzw. sąd wielkiej instancji (*tribunal de grande instance*, TGI) oraz sądy wyjątku czy też sądy właściwości szczególnej (*jurisdiction d'exception*).

Sąd wielkiej instancji w niektórych przypadkach jest sądem pierwszej i ostatniej instancji (*jurisdiction de premier et du dernier ressort*), co oznacza, że od wyroków w niektórych kategoriach spraw nie ma możliwości wniesienia odwołania – to kolejna istotna różnica między systemem francuskim a polskim.

Sądami „wyjątku” – orzekającymi w specyficznych sprawach, które powierzają im ustawy – są:

- sąd instancji (*tribunal d'instance*, TI),
- sąd „bliski [obywatelowi]” (*jurisdiction de proximité*),
- sąd handlowy (*tribunal de commerce*),
- sąd pracy (*conseil de prud'hommes*),

- parytetowy sąd do spraw dzierżaw rolnych (*tribunal paritaire des baux ruraux*),
- sąd dla spraw zabezpieczenia społecznego (*tribunal compétent en matière du contentieux de la sécurité sociale*).

W podobny sposób ukonstytuowane jest sądownictwo administracyjne, gdzie sądami o – co do zasady – ogólnej właściwości są sądy administracyjne (*tribunaux administratifs*) oraz administracyjny sąd apelacyjny (*tribunal administratif d'appel*), natomiast sądem „wyjątku”, a zatem takim, któremu szczególne przepisy przyznają właściwość w określonych sprawach, jest np. Trybunał Obrachunkowy (*Cour des comptes*)¹. Jest to wyraz tzw. zasady specjalizacji (*principe de spécialisation*)².

1. Pojęcie sądownictwa powszechnego

We Francji istnieje dualistyczny rozdział sądownictwa na powszechne (*juridictions de l'ordre judiciaire, juridictions judiciaires*) oraz administracyjne (*juridictions de l'ordre administratif, juridictions administratives*). Sądami powszechnymi we Francji są sądy cywilne (*juridictions civiles*), handlowe (*juridictions commerciales*) i dotyczące zabezpieczenia społecznego (*juridictions sociales*) oraz sądy karne (*juridictions pénales*, zwane także *juridictions répressives*). Taki podział na sądownictwo cywilne *sensu largo* oraz sądownictwo karne stanowi jedną z cech charakterystycznych sądownictwa powszechnego. Sądy cywilne w tym rozumieniu są sądami, które rozstrzygają spory między osobami (zarówno fizycznymi, jak i prawnymi), czy też – spory, których przedmiotem jest interes indywidualny, prywatny³; czasem strony postępowań przed sądami cywilnymi określa się jako „osoby prywatne (*personnes privées*)”⁴. Natomiast sądy administracyjne są sądami, które pod ewentualną kontrolą Rady Stanu (*Conseil d'État*) rozstrzygają sporne zagadnienia z zakresu prawa publicznego, przeciwstawiające jednostkę podlegającą administracji (*un administré*) – instytucji publicznej (np. spory między podatnikiem a administracją podatkową)⁵,

¹ Por. N. Fricero, *Les institutions judiciaires*, Issy-les-Moulineaux 2016, s. 35.

² N. Fricero, *Les institutions judiciaires....*, s. 35.

³ R. Perrot, *Institutions judiciaires*, Paryż 2002 (2012 wyd. 15), s. 89.

⁴ Por. informacja zamieszczona na stronie francuskiego Ministerstwa Sprawiedliwości, <http://www.justice.gouv.fr/justice-civile-11861/> (dostęp: dnia 5 stycznia 2018 r.).

⁵ R. Perrot, *Institutions judiciaires....*, s. 197.

zatem w ogólnym znaczeniu – państwu (*État*), bądź też stawiają naprzeciw siebie poszczególne organy administracyjne⁶. Podobnie jak sądownictwo powszechne, sądy administracyjne są trójpoziomowe (sądy pierwszej instancji – administracyjne sądy apelacyjne – Rada Stanu), ale dwuinstancyjne, natomiast Rada Stanu odgrywa rolę specyficzną, podwójną: zarówno sądu kasacyjnego, jak i sądu konstytucyjnego. Może jednak być także sądem pierwszej instancji – wówczas od jej orzeczenia nie przysługuje już odwołanie, zatem sędzi w pierwszej i ostatniej instancji (*en premier et dernier ressort*)⁷, jak i sądem drugiej instancji, chociaż ta jego rola jest obecnie ograniczona⁸. Wskazuje się czasem, że ten dualizm sądownictwa francuskiego uzasadniany jest obecnie odrębnością i specyfiką prawa administracyjnego, co rodzi potrzebę rozstrzygania kwestii administracyjnoprawnych przez sędziów wyspecjalizowanych w tej dziedzinie. Jednak równocześnie dostrzega się, że taki podział stanowi problem dla niemałej części społeczeństwa w sytuacjach, gdy w sporze występują elementy typowe zarówno dla spraw sądowniczoadministracyjnych, jak i dla spraw cywilnych. W takich przypadkach rozstrzyga sąd kompetencyjny (*tribunal des conflits*)⁹.

Sprawy cywilne rozstrzygane są zawsze według zasad proceduralnych kodeksu postępowania cywilnego (*code de procédure civile*).

Nie istnieje jednak jakaś wyartykułowana definicja legalna sądownictwa administracyjnego czy też powszechnego. Tak określony podział spraw jest kwestią tradycji prawniczej, sięgającej w tym zakresie we Francji ustawy z dnia 16 i 24 sierpnia 1790 r. o organizacji sądownictwa (*sur l'organisation de la justice*) oraz dekretu z dnia 2 września 1795 r. (*16 fructidor An III*)¹⁰.

⁶ N. Fricero, *Les institutions judiciaires...*, s. 35.

⁷ R. Perrot, *Institutions judiciaires...*, s. 226.

⁸ Od czasu reformy sądownictwa administracyjnego z 1987 r., kiedy ustanowiono administracyjne sądy apelacyjne, to one są co do zasady powołane do rozpoznawania odwołań od orzeczeń sądów administracyjnych pierwszego szczebla.

⁹ N. Fricero, *Les institutions judiciaires...*, s. 22.

¹⁰ N. Fricero, *Les institutions judiciaires...*, s. 21.

2. Organizacja sądownictwa powszechnego

2.1. Przedmiotowy zakres sądownictwa powszechnego

Sądownictwo powszechne we Francji w sprawach cywilnych, jak już wspomniano, jest trójstopniowe, przy czym zasadniczy ciężar orzekania spoczywa na sądach pierwszego szczebla (pierwszego stopnia), które rozpoznają wszystkie sprawy leżące w kompetencji sądów powszechnych.

Statystycznie, według danych na 2016 r.¹¹, organizacja francuskiego sądownictwa w sprawach cywilnych i handlowych przedstawia się następująco:

1 Sąd Kasacyjny (<i>Cour de cassation</i> , CC)
36 sądów apelacyjnych (<i>cours d'appel</i> , CA)
1 wyższy sąd apelacyjny (<i>tribunal supérieur d'appel</i> na terytoriach zamorskich Francji)
164 sądów wielkiej instancji (<i>tribunaux de grande instance</i> , TGI, z czego 16 posiada również właściwość w sprawach gospodarczych).
4 sądy pierwszej instancji (<i>tribunaux de première instance</i> , TPI na terytoriach zamorskich Francji, z czego 2 posiadają również właściwość w sprawach gospodarczych)
155 sądów dla nieletnich (<i>tribunaux pour enfants</i>)
114 sądów ds. zabezpieczenia społecznego (<i>tribunaux des affaires de sécurité sociale</i>)
307 sądów instancji (<i>tribunaux d'instance</i> , TI)
216 sądów pracy (<i>conseils de prud'hommes</i> , w tym 6 <i>tribunaux du travail</i> położonych na terytoriach zamorskich Francji)
134 sądów gospodarczych – handlowych (<i>tribunaux de commerce</i> i sądów gospodarczych pierwszej instancji w ramach terytoriach zamorskich, TPIcc).

Jak wynika z powyższego zestawienia, sądy cywilne we Francji nie są zunifikowane (jak sądy rejonowe w Polsce), ale bardzo różnorodne, przy czym nawet w zakresie tej samej właściwości rzeczowej sądy mogą nosić inną nazwę, np. dla Francji metropolitalnej – sądy wielkiej instancji (*tribunaux de grande instance*, TGI), *conseils de prud'hommes*, dla terytoriów i obszarów zamorskich Francji – sądy pierwszej instancji (*tribunaux de première instance*, TPI), *tribunaux de travail*. Z kolei te same

¹¹ Dane francuskiego Ministerstwa Sprawiedliwości, http://www.justice.gouv.fr/art_pix/stat_CC%202016.pdf (dostęp: dnia 5 stycznia 2018 r.).

strukturalnie sądy mogą mieć w niektórych sprawach odmienną właściwość, a co za tym idzie – znacznie różnić się pod względem organizacyjnym, np. w niektórych sądach właściwości ogólnej w sprawach cywilnych mogą być rozpoznawane sprawy gospodarcze, tak jak to ma miejsce w departamentach zamorskich, ale także w Alzacji – w departamentach Haut Rhin i Bas Rhin oraz w Lotaryngii, z tym że tam jedynie w departamencie Moselle. W sądach tych utworzone zostały specjalne izby (odpowiedniki wydziałów), w których sprawy gospodarcze rozpoznawane są przez skład trzysobowy, złożony z sędziego zawodowego jako przewodniczącego i 2 przedsiębiorców, wybieranych na 4 lata, podczas gdy zasadą jest we Francji, że sprawy gospodarcze rozpoznawane są poza sądami zawodowymi – w sądach gospodarczych, zwanych tradycyjnie „handlowymi”, które funkcjonują na odmiennych zasadach. Odrębności te wynikają ze zróżnicowania terytorialnego Francji, które uwzględnione jest także, w niektórych przypadkach, w przepisach proceduralnych. Obecnie zresztą dąży się do ich wyeliminowania i ujednoczenia struktury sądownictwa powszechnego w ramach reformy wymiaru sprawiedliwości, tzw. sprawiedliwości XXI w.¹²

Jedną z podstawowych zasad prawa francuskiego jest zasada dwuinstancyjności sądownictwa (*appel et double degré de juridiction*), przy czym nie jest to zasada określona w Konstytucji z 1958 r. Jak się wskazuje, znajduje ona oparcie w dbałości o to, by jakość sprawowanego wymiaru sprawiedliwości była jak najlepsza¹³. Nie jest to również zasada bezwzględna, ponieważ w niektórych sprawach nie ma możliwości odwołania się od wyroku, a zatem dany sąd orzeka jako sąd pierwszej i ostatniej instancji – jego orzeczenie jest ostateczne. Obecnie wartość przedmiotu sporu, poniżej której nie przysługuje prawo do wniesienia apelacji, wynosi 4000 euro¹⁴. Obecnie procedura odwoławcza we Francji uregulowana jest odmiennie niż w Polsce, ponieważ strony mogą zasadniczo bez ograniczeń powoływać się na okoliczności i dowody dotychczas niepodnoszone, jak również mogą zgłaszać dodatkowe roszczenia lub uzupełniać te, które były przedmiotem rozpoznania przed sądem pierwszej instancji. Z uwagi na znaczne obciążenie sądów apelacyjnych

¹² *Justice de XXIe s.*, J21 – szczegóły na stronie internetowej francuskiego Ministerstwa Sprawiedliwości, www.justice.gouv.fr.

¹³ R. Perrot, *Institutions judiciaires...*, s. 76.

¹⁴ Art. 221-4 c.o.j.

proponowano, by ograniczyć w dalszym stopniu możliwość wniesienia apelacji, zaś w toku samego postępowania apelacyjnego wyłączyć możliwość podnoszenia nowych żądań i okoliczności dotychczas niepowołanych, czyniąc tym samym sądy apelacyjne sądami reformatoryjnymi¹⁵. Możliwość powoływania się na okoliczności niepodniesione przed sądem pierwszej instancji miałyby zostać ograniczona do nowych faktów, zaistniałych po wydaniu orzeczenia przez tamten sąd.

Wpływ spraw do sądów apelacyjnych w 2014 r. był większy o 2,7% w stosunku do roku poprzedniego, co wyraża się liczbą 251 814 spraw nowych, w 2015 r. nieznacznie się on zmniejszył, o 1,3%, czyli wpływ spraw nowych wyniósł 248 450¹⁶. Równocześnie jednak należy podkreślić, że we Francji współczynnik apelacji jest niski; w 2014 r. wynosił 20,8% dla orzeczeń TGI, 5,1% dla TI, 13,7% dla sądów handlowych. Wyjątkiem w tej statystyce są sądy pracy, w których współczynnik apelacji jest bardzo wysoki i w 2014 r. wynosił 67,7%¹⁷.

Niezależnie od tego, jaki sąd rozpoznaje sprawę w pierwszej instancji, apelacja zawsze przysługuje do właściwego miejscowo sądu apelacyjnego¹⁸, którego siedziba – określona dekretem¹⁹ – mieści się zazwyczaj w największym mieście regionu, a obszar jego właściwości obejmuje 2 do 4 departamentów, chociaż zdarzają się sądy apelacyjne, których właściwość terytorialnie rozciąga się na 6 departamentów²⁰.

Na szczycie struktury sądownictwa powszechnego stoi Sąd Kasacyjny (*Cour de cassation*, CC), czasem nazywany Sądem Najwyższym (*Cour suprême*)²¹, z siedzibą w Paryżu, który orzeka w sprawach ze skargi kasacyjnej (*pourvoi de cassation*)

¹⁵ P. Delmas-Goyon, „*Le juge du 21ème siècle*”, *un citoyen acteur, une éqiope de justice*, 2013, http://www.justice.gouv.fr/publication/rapport_dg_2013.pdf (dostęp: dnia 5 stycznia 2018 r.); wcześniej te kwestie poruszane były przez tzw. raport Magendie z 2004 r. (J.-C. Magendie, *Célérité et qualité de la justice. La gestion du temps dans le procès*, 15 czerwca 2004, http://www.presse.justice.gouv.fr/art_pix/rapport-magendie.pdf, dostęp: dnia 5 stycznia 2018 r.) oraz raport Magendie 2 (J.-C. Magendie, *Cé et qualité de la justice devant la cour d'appel*, http://www.justice.gouv.fr/art_pix/1_rapport_magendie_20080625.pdf, dostęp: dnia 5 stycznia 2018 r.)

¹⁶ *Les chiffres-clés de la justice, 2016*, http://www.justice.gouv.fr/art_pix/stat_CC%202016.pdf (dostęp: dnia 5 stycznia 2018 r.).

¹⁷ Por. N. Fricero, *Les institutions judiciaires...*, s. 81.

¹⁸ Art. L. 311-1 i R. 311-2 oraz n. c.o.j., art. 543 c.p.c.

¹⁹ Akt normatywny o randze podustawowej. Por. na ten temat K. Wojtyczek [w:] *Prawo francuskie*, t. I, red. A. Machowska, K. Wojtyczek, Kraków 2004, s. 45.

²⁰ N. Fricero, *Les institutions judiciaires...*, s. 81.

²¹ Zob. N. Fricero, *Les institutions judiciaires...*, s. 115.

w sprawach cywilnych i karnych²². Nie jest to jednak trzecia instancja; jest to sąd prawa, nie faktu, nie orzeka merytorycznie, lecz kasatoryjnie. Skargi kasacyjne przysługują od orzeczeń wydanych w ostatniej instancji, tzn. w przypadku, gdy sąd apelacyjny orzekł, rozpoznając apelację od orzeczenia sądu pierwszej instancji, ale także – od orzeczeń w sprawach, w których wartość przedmiotu sprawy nie przekracza 4000 euro, zatem w tych sprawach, w których nie przysługuje apelacja, a sąd pierwszej instancji jest zarazem sądem ostatniej instancji (*premier et dernier ressort*). Warunkiem koniecznym przyjęcia do rozpoznania skargi kasacyjnej jest ponadto oparcie jej na zarzucie naruszenia zasady prawa (*règle du droit*), czy to materialnego czy procesowego. Rolą Sądu Kasacyjnego jest, jak się podkreśla, ujednolicenie orzecznictwa na terytorium całego kraju²³. Od 1991 r. sądy powszechne mogą również zwracać się do Sądu Kasacyjnego o opinie (*avis*), co jest swoistym odpowiednikiem tzw. pytań prawnych, o których mowa w art. 390 § 1 polskiego Kodeksu postępowania cywilnego²⁴).

2.2. Podmiotowy zakres sądownictwa powszechnego

Sprawy cywilne w szerokim rozumieniu (obejmującym również sprawy gospodarcze) rozpoznają sądy, których struktura osobowa jest bardzo różna i odbiega, czasem w stopniu bardzo znacznym, od standardów przyjętych w polskim systemie prawnym.

W ramach kadr wymiaru sprawiedliwości funkcje orzecznicze realizują sędziowie zawodowi (6935 w 2014 r.), ale także liczna grupa sędziów niezawodowych (24 921 w 2014 r.²⁵).

Podkreślenia wymaga, że zarówno historia, jak i uwarunkowana historyczna tradycja prawna i społeczna Francji mocno odcisnęły swoje piętno na sądownictwie

²² Art. L.111-1 i R. 121-1 oraz n. c.o.j.

²³ N. Fricero, *Les institutions judiciaires...*, s. 115.

²⁴ Dz.U. z 2016 r. poz. 1822 ze zm.

²⁵ *Systèmes judiciaires européens. Efficacité et qualité de la justice*, Etudes CEPEJ, nr 23, s. 93, http://www.coe.int/T/dghl/cooperation/cepej/evaluation/2016/publication/REV1/2016_1%20-%20CEPEJ%20Study%2023%20-%20General%20report%20-%20FR.pdf (dostęp: dnia 5 stycznia 2018 r.). W odniesieniu do danych CEPEJ trzeba jednak poczynić uwagę, że o ile w przypadku Polski także uwzględniają one sędziów niezawodowych, i to w bardzo pokaźnej liczbie, o tyle we Francji w większości przypadków tam, gdzie mowa o sędziach niezawodowych, należy przez to rozumieć, że są to sędziowie, którzy samodzielnie (tj. bez udziału sędziów zawodowych) orzekają w sprawach, dla których rozstrzygnięcia właściwy jest sąd, w którym zasiadają.

francuskim, silnie akcentując udział obywateli w sprawowaniu wymiaru sprawiedliwości. Ich czynna rola w sprawowaniu wymiaru sprawiedliwości jest znacząca, powierza się im bardzo zróżnicowane funkcje, o dużej rozpiętości stopnia samodzielności w wymierzaniu sprawiedliwości: poczynając od zasiadania w składach będących odpowiednikami polskich składów ławniczych – obok sędziów zawodowych, po samodzielne rozstrzygnięcie spraw, bez udziału w składzie orzekającym, sędziów zawodowych. Obywatele z kolei na ogół niezwykle poważnie traktują tę aktywność społeczną i chętnie biorą czynny udział w funkcjonowaniu wymiaru sprawiedliwości (*magistrats professionnels, magistrats de carrière, magistrats appartenant au corps judiciaire*). Sędziowie niezawodowi (*magistrats non professionnels, juges non professionnels*), w zależności od rodzaju sądu, w jakim zasiadają, są różnie nazywani: w sądach pracy – *conseillers prud’hommes*, w sądach gospodarczych – *juges consulaires*. Z kolei w rolach odpowiadających w przybliżeniu ławnikom w polskim systemie sądownictwa występują, w sądach dla nieletnich – *assesseurs des tribunaux pour enfants*, w sądach ds. dzierżawy rolnej – *assesseurs des tribunaux paritaires des baux ruraux*, w sądach ds. ubezpieczeń społecznych – *assesseurs des tribunaux de la sécurité sociale*. Niezależnie od tego, w której z ról występują, sędziowie niezawodowi zwykle wykonują swoją funkcję bez wynagrodzenia, traktując ją jako rodzaj pracy społecznej, chociaż występują tutaj istotne różnice²⁶. Taka organizacja sprawowania wymiaru sprawiedliwości jest wynikiem bardzo wysokiego poziomu kultury prawnej i głębokiego poszanowania przez obywateli instytucji państwowych, w tym – sądów.

Należy podkreślić, że wszystkie te sądy, bez względu na status orzekających w nich sędziów (zawodowi/niezawodowi) stanowią korpus sądownictwa powszechnego (*jurisdiction judiciaire*), orzekają według tych samych zasad proceduralnych i odbywają szkolenia w *École nationale de la magistrature* (ENM), będącej odpowiednikiem Krajowej Szkoły Sądownictwa i Prokuratury. W istocie najważniejsze różnice dotyczą nieodpłatności oraz reżimu dyscyplinarnego i wymiaru czasu pracy (np. praca w niepełnym wymiarze godzin w przypadku *juges de proximité* – zob. niżej). Ta ostatnia kwestia dotyczy w szczególności sędziów sądów handlowych oraz pracy, jako że ci są na ogół przedsiębiorcami, czynnie wykonującymi swój zawód. Jedynie

²⁶ Niektóre grupy sędziów niezawodowych otrzymują ryczałt czy diety za sprawowanie funkcji.

sędziowie sądów „bliskich obywatelowi” poddani są w pełni regulacji przepisów o statusie sędziów, w tym wynikającym z nich praw i obowiązków.

Bardzo szczególną instytucją jest tzw. *juridiction de proximité* (w przybliżeniu: sąd „bliski [obywatelowi]”)²⁷. W ramach tych sądów, funkcjonalnie i organizacyjnie znajdujących się w strukturach *tribunaux d'instance*, orzekają, w składzie jednoosobowym, *juges de proximité*²⁸. Pełnią przez nich funkcję można porównać do występującej w niektórych systemach prawnych, w przeszłości lub obecnie, funkcji sędziego pokoju. Do tej kategorii sędziów, traktowanej również jako „obywatelską służbę na rzecz wymiaru sprawiedliwości”²⁹, rekrutowane są osoby o bardzo różnym statusie zawodowym i społecznym, z bardzo mocno zróżnicowanym doświadczeniem zawodowym – od osób aktywnych zawodowo po emerytów, od prawników czynnie wykonujących zawód, jak byli sędziowie czy adwokaci, po nauczycieli i wykładowców prawa czy osoby pełniące funkcje kierownicze w podmiotach prywatnych i publicznych³⁰.

Sędziowie ci w ramach funkcji orzeczniczej nie podlegają żadnej hierarchii, natomiast organizacyjnie i administracyjnie podlegają prezesowi sądu instancji (TI), w którego strukturze działa dany *juge de proximité*. Instytucja sędziów „bliskich obywatelowi” nie jest jednoznacznie traktowana we Francji: początkowo powołanie takich sędziów budziło istotne krytyki, z czasem stopniowo oswojono się z ich obecnością w systemie sądownictwa francuskiego, jednak do dnia dzisiejszego nie stali się organem powszechnie akceptowanym, w tym również przez ustawodawcę, który od

²⁷ Na temat powstania „sądów bliskich obywatelowi”, ich działania i samych sędziów tych sądów, zob. A. Machowska [w:] *Prawo francuskie*, t. II, red. A. Machowska, K. Wojtyczek, Kraków 2005, s. 120 i n.

²⁸ W sprawach o wykroczenia orzekają także jako członkowie składu sądów instancji. Instytucję „sędziów bliskich obywatelowi” powołano na mocy ustawy nr 2002-1138 z dnia 9 września 2002 r. wytyczającej kierunki i programowej dla wymiaru sprawiedliwości (*loi d'orientation et de programmation pour la justice*), JORF z dnia 10 września 2002 r.

²⁹ Por. materiały informacyjne francuskiego Ministerstwa Sprawiedliwości z dnia 2 kwietnia 2003 r., *Le juge de proximité: „Un citoyen au service de la Justice”*, opracowane po wdrożeniu reformy, która wprowadziła do francuskiego systemu sądownictwa *juridictions de proximité* (http://www.presse.justice.gouv.fr/art_pix/conf020403.pdf, dostęp: dnia 5 stycznia 2018 r.).

³⁰ Por. opracowanie Maison des Sciences de l'Homme Ange Guépin i Centre Nantais de Sociologie [C.E.N.S.] pod kierunkiem A. Pelicanda, *Les juges de proximité: une étude du recrutement* z 2009 r., s. 121 (<http://www.gip-recherche-justice.fr/wp-content/uploads/2014/07/06-19-RF.pdf>, dostęp: dnia 5 stycznia 2018 r.).

wielu lat niezmiennie przygotowuje się do zlikwidowania tej instytucji³¹ w jej obecnym kształcie i niezmiennie nie jest w stanie konsekwentnie do tego doprowadzić (aktualnie możliwość funkcjonowania sędziów „bliskich obywatelowi” zostało przedłużone do stycznia 2017 r.). W efekcie obecnie w zasadzie już od pewnego czasu nie rekrutuje się sędziów „bliskich obywatelowi”, co pogarsza trudną sytuację sądownictwa we Francji, ponieważ w wielu sądach stanowisko *juge de proximité* pozostaje nieobsadzone.

Tymczasem zgodnie z art. L. 232-2 kodeksu organizacji sądownictwa (*Code de l'organisation judiciaire*), w przypadku nieobecności lub braku dostatecznej liczby sędziów „bliskich”, sprawy należące do jego kompetencji rozpoznaje sąd instancji, działający jako sąd „bliski obywatelowi”. Zasady funkcjonowania sędziów „bliskich obywatelowi” regulują te same akty normatywne, które określają status sędziów zawodowych (o czym niżej). Sędziowie ci są powoływani³² w takich samych warunkach jak sędziowie zawodowi i po zaopiniowaniu ich kandydatury przez Wyższą Radę Sądownictwa (*Conseil supérieur de la magistrature*, CSM) na okres 7 lat, nie mogą zostać ponownie wybrani, spośród byłych sędziów zawodowych i byłych prokuratorów, byłych lub aktualnych przedstawicieli wolnych zawodów prawniczych, pod warunkiem że ukończyli co najmniej 35 rok życia i mają co najmniej czteroletnie doświadczenie zawodowe w dziedzinie prawa. Jeżeli są czynni zawodowo, mogą łączyć wykonywanie funkcji sędziego z dotychczas wykonywanym zawodem, jednak dla zapewnienia ich bezstronności mogą być powołani do czynności orzeczniczych poza obszarem właściwości sądu, w którym mają swoją siedzibę zawodową. Istnieją również inne ograniczenia w związku z wykonywaną przez nich pracą zawodową; nie mogą mianowicie rozpoznawać sporów w sprawach pozostających w zakresie ich zainteresowań zawodowych oraz takich, w których pozostawali w relacjach zawodowych z jedną ze stron. Orzekając, podczas posiedzeń jawnych noszą oni – jako oznakę sprawowanej funkcji – medal ze złoczonego brązu, nie mają oni jednak stroju urzędowego w formie togi³³.

³¹ Miało to nastąpić już w roku 2013, następnie przedłużono do roku 2015.

³² Art. 41 i n. ordonansu nr 58-1270 z dnia 22 grudnia 1958 r., wprowadzającego ustawę organiczną o statucie magistratury, wersja pierwotna JORF nr 0238 z dnia 5 października 1958 r., s. 9151.

³³ O sędziach „bliskich” zob. także N. Fricero, *Les institutions judiciaires...*, s. 61–62.

Kolejne dwie kategorie sędziów niezawodowych, *conseillers prud'hommes* oraz *juges consulaires* orzekają poza strukturami sądów zawodowych (*tribunal de grande instance, tribunal d'instance*).

W sprawach z zakresu prawa pracy, w ramach *conseil de prud'hommes*, orzekają tzw. *conseillers prud'hommes*. Nazwa, trudno przetłumaczalna na język polski, ma genezę historyczną. Organizację i działanie sądów pracy reguluje kodeks pracy (*Code du travail*). Podstawową rolą tych sądów jest prowadzenie postępowań pojednawczych, a w razie potrzeby – orzekanie w indywidualnych sprawach z zakresu prawa pracy³⁴. Istotą istnienia tak zorganizowanych sądów pracy jest dążenie do zapewnienia pracownikom dostępu do wymiaru sprawiedliwości w niedalekim położeniu terytorialnym, łatwo dostępnego i niekosztownego, co jest również realizowane, w wymiarze proceduralnym, przez postępowanie oparte głównie na zasadzie ustności³⁵, bez przymusu adwokackiego³⁶. Właściwość terytorialna tych sądów pierwszej instancji obejmuje, co do zasady, obszar właściwości sądu wielkiej instancji, jednak możliwe jest, ze względu na liczbę, stan skomplikowania spraw oraz położenie geograficzne, utworzenie większej liczby sądów pracy na danym obszarze³⁷. Sędziowie sądów pracy pochodzą z wyboru, spośród pracodawców i pracowników, według zasady parytetowej. Czynne prawo wyborcze przysługuje osobom, które ukończyły 16 rok życia. Na sędziego sądu pracy może zostać wybrana osoba, która ukończyła 21 lat, jest wpisana na listę wyborczą do sądów pracy oraz posiada czynne i bierne prawo wyborcze, zgodnie z kodeksem wyborczym (*Code électoral*). Sądem pracy kieruje prezes i wiceprezes, przy czym zasadą jest, że jeden z nich powinien być przedstawicielem pracodawców, a drugi – pracowników. Sądy pracy zorganizowane są w sekcje o daleko posuniętej specjalizacji i odrębnym kierownictwie (do spraw personelu kierowniczego, do spraw przemysłu, do spraw handlu i usług handlowych, do spraw rolnictwa oraz do spraw innej działalności). Sądy pracy orzekają w składach parzystych, w równej liczbie sędziów wywodzących się z kręgu pracodawców oraz sędziów wywodzących się

³⁴ Art. L.1411-1 i R. 1422-1 i n. c.trav.

³⁵ N. Fricero, *Les institutions judiciaires...*, s. 69

³⁶ Występującego jako zasada przed sądami we Francji, z wyjątkiem sądów instancji (TI).

³⁷ N. Fricero, *Les institutions judiciaires...*, s. 70.

z kręgu pracowników³⁸. Status sędziów pracy określa kodeks pracy³⁹, a ich obowiązki w zakresie sprawowania urzędu są analogiczne do sędziów zawodowych⁴⁰.

W szeroko pojętych sprawach gospodarczych, rozpoznawanych przez sądy handlowe (*tribunaux de commerce*) orzekają sędziowie konsularni (*juges consulaires*)⁴¹. Są sędziami z wyboru, ich liczba różni się w zależności od tego, jak duży jest dany sąd gospodarczy (handlowy). Sposób wyboru sędziów konsularnych, spośród przedsiębiorców, jest dwuetapowy. W pierwszym etapie przedsiębiorcy z obszaru właściwości danego sądu gospodarczego dokonują wyboru kolegiów elektoralnych (*collèges électoraux*), złożonych z delegatów konsularnych (*délégués consulaires*) oraz aktualnych i byłych sędziów sądu handlowego – na okres 5 lat; spośród członków kolegium następnie wybrani zostaną sędziowie konsularni⁴². Wybór kolegiów jest organizowany przez izby przemysłowo-handlowe pod nadzorem prefektury, przy czym może on się odbyć korespondencyjnie lub drogą elektroniczną. W drugim etapie odbywa się wybór sędziów konsularnych. Mogą oni być wybrani na kolejną kadencję, jednak po raz pierwszy trwa ona 2 lata, zaś kolejne kadencje – 4 lata⁴³. Po czterokrotnym sprawowaniu mandatu dana osoba przez rok nie może być wybrana na sędziego konsularnego w tym samym sądzie handlowym⁴⁴. Sędzią konsularnym może zostać wybrana osoba, która ukończyła co najmniej 30. rok życia, spełnia ogólne warunki biernego prawa wyborczego i nie jest w stosunku do niej samej ani podmiotu, którym zarządza, prowadzone postępowanie upadłościowe lub układowe. Problemem w przypadku sędziów konsularnych bywa brak bezstronności; z racji prowadzonej działalności gospodarczej mogą oni być związani więzami

³⁸ A. Machowska [w:] *Prawo francuskie*, t. II, s. 331 i n.; N. Fricero, *Les institutions judiciaires...*, s. 72–73.

³⁹ W brzmieniu nadanym ustawą nr 2015-990 z dnia 6 sierpnia 2015 r. o rozwoju, aktywności i równości szans ekonomicznych (JORF nr 0181 z dnia 7 sierpnia 2015 r., s. 13537).

⁴⁰ N. Fricero, *Les institutions judiciaires...*, s. 71.

⁴¹ M.in. o metodyce pracy sędziów konsularnych w sprawach upadłościowych i restrukturyzacyjnych zob. Ph. Petel i in., *Manuel théorique et pratique à l'usage des juges-commissaires*, opracowany przy udziale Conseil national des Greffiers des Tribunaux de commerce, http://www.cngtc.fr/pdf/telechargement/doc_1_30.pdf (dostęp: dnia 6 stycznia 2018 r.).

⁴² Art. 723-1 c.com.

⁴³ Art. 722-6 c.com.

⁴⁴ Art. 713-1 i n. c.com.; N. Fricero, *Les institutions judiciaires...*, s. 64.

osobistymi lub relacjami biznesowymi ze stronami⁴⁵. Aby takie sytuacje ograniczyć, w szczególności w przypadku spraw upadłościowych i restrukturyzacyjnych, sprawa może zostać przekazana do rozpoznania innemu sądowi handlowemu. Sędziowie konsularni posiadają status uregulowany w ustawie – Kodeks handlowy (*Code de commerce*)⁴⁶ w art. 722-18 i n. Mają oni obowiązek sprawowania funkcji z zachowaniem niezależności, godności, bezstronności, uczciwości i rzetelności oraz takiego zachowania się, aby nie budziło ono w tym zakresie żadnych wątpliwości; mają również obowiązek podnoszenia kwalifikacji w ramach szkoleń ustawicznych oraz zakaz kumulacji niektórych funkcji (np. *conseiller prud'homme*, adwokata, notariusza, komornika, czy też w okresie kadencji pracować w takich kancelariach)⁴⁷. Sędziowie konsularni mają również obowiązek odbycia szkolenia wstępnego i kształcenia ustawicznego w ramach ENM. Ponoszą odpowiedzialność dyscyplinarną za uchybienia w wykonywaniu funkcji sędziego, na zasadach określonych w kodeksie handlowym⁴⁸, w tym na wniosek ministra sprawiedliwości lub pierwszego prezesa sądu apelacyjnego, w którego obszarze właściwości dany sędzia gospodarczy orzeka, może on zostać zawieszony w sprawowaniu funkcji przez przewodniczącego Krajowej Komisji Dyscyplinarnej (*commission nationale de la discipline*), w skrajnych zaś przypadkach naruszeń, w szczególności naruszenia zasady niezależności, niezawisłości i bezstronności – może zostać pozbawiony funkcji, co na okres 10 lat uniemożliwia ponowny wybór na sędziego konsularnego. Krajowej Komisji Dyscyplinarnej przewodniczy przewodniczący jednej z izb Sądu Kasacyjnego, wyznaczony przez pierwszego prezesa tego sądu⁴⁹. Nadto, w ramach sprawowanego nadzoru, niezależnie od tego, czy wszczęto postępowanie dyscyplinarne (*en dehors de toute action disciplinaire*), pierwszy prezes sądu apelacyjnego, w którego obszarze właściwości działa dany sąd handlowy, może, po

⁴⁵ Por. opracowanie Ch. Delattre, *La justice consulaire face à l'impartialité*, „Revue des procédures collectives” 2013, nr 1, étude 3 (wyd. el.); A. Machowska, *Nowe rozwiązania w prawie restrukturyzacyjnym i upadłościowym a wzorce francuskie: sędzia-komisarz i zastępca sędziego-komisarza*, „Kwartalnik Krajowej Szkoły Sądownictwa i Prokuratury” 2015, z. 4(20), s. 39.

⁴⁶ W brzmieniu nadanym ustawą nr 2016-1547 z dnia 18 listopada 2016 r. o modernizacji wymiaru sprawiedliwości XXI w., JORF z dnia 19 listopada 2016 r.

⁴⁷ Art. 722-6-1 c.com.

⁴⁸ Art. 724-1 i n. c.com.

⁴⁹ Art. 724-1 c.com.

wysłuchaniu prezesa sądu handlowego, udzielać upomnienia sędziom konsularnym⁵⁰.

Sądy gospodarcze (handlowe) we Francji posiadają również odrębną organizację. Na czele stoi prezes, również pochodzący z wyboru, tym razem dokonanego w tajnym głosowaniu przez zgromadzenie ogólne sędziów *tribunal de commerce*, na czteroletnią kadencję. Prezes wyznacza wiceprezesa sądu (na rok, spośród sędziów o co najmniej trzyletnim doświadczeniu sędziego gospodarczego) oraz przewodniczących izb. Do jego zadań należy organizacja pracy sądu, dbanie o ogólną dyscyplinę pracy, przewodniczenie zgromadzeniom ogólnym – i orzekanie, w ramach kompetencji sędziego gospodarczego. Wiceprezes sądu gospodarczego zastępuje prezesa w przypadku nieobecności tego ostatniego.

Wspomniane wcześniej odrębności w strukturze i organizacji sądów handlowych występują w Alzacji oraz w departamencie Moselle w Lotaryngii, a także – z pewnymi odmiennościami – na terytoriach zamorskich. W Alzacji i Lotaryngii, w *tribunaux de grande instance* istnieją izby (wydziały) gospodarcze, których sędziowie orzekają w składach o charakterze mieszanym, złożonym z sędziego zawodowego tego sądu jako przewodniczącego składu oraz 2 sędziów konsularnych, a także – sekretarza⁵¹. Rola sekretarzy (*greffiers*) sądów handlowych wymaga odrębnego omówienia. Na obszarach zamorskich składy orzekające są podobne, z tym że sądy gospodarcze są tam wyodrębnione jako sądy gospodarcze mieszane (*tribunaux mixtes de commerce*)⁵².

W ramach większych sądów gospodarczych, o dostatecznie dużej liczbie sędziów, istnieje podział na izby (*chambres*), czyli odpowiedniki wydziałów. Składy orzekające muszą być nieparzyste, co najmniej w liczbie 3 sędziów. W sprawach dotyczących postępowań insolwencyjnych większość sędziów składu musi posiadać co najmniej dwuletnie doświadczenie jako sędzia gospodarczy.

Szczególną funkcję pełnią sekretarze (*greffiers*) sądów handlowych. Są oni bowiem w istocie podmiotami wykonującymi wolny zawód w ramach służby publicznej, a ich

⁵⁰ Art. 742-1-1 c.com.

⁵¹ Art. 731-1 i 731-2 c.com.

⁵² Art. 732-1 i n. c.com.

status jest statusem urzędnika publicznego i ministerialnego (*officier public et ministériel*)⁵³, co można porównać do statusu komorników w Polsce. W ich wyłącznej kompetencji znajduje się m.in. prowadzenie, pod nadzorem sędziego, lokalnego Rejestru handlowego i spółek (*Registre du commerce et des sociétés*), odpowiednika Krajowego Rejestru Sądowego (ewentualnie rejestry te są prowadzone przez sekretarzy sądów powszechnych – TGI, o ile orzekają one również w sprawach gospodarczych). W pewnym zakresie ich funkcja odpowiada zatem roli referendarzy w wydziałach Krajowego Rejestru Sądowego. Prowadzona przez nich platforma rejestru *Infogreffe* należy do zgrupowania interesu gospodarczego (*groupement d'intérêt économique, GIE*), zrzeszającego sekretarzy rejestrowych. Rejestr centralny (*registre national*), prowadzony jest przez *Institut national de la propriété industrielle (INPI)*, a zasób danych, gromadzony przez INPI, jest własnością państwa. Oprócz tego, do ich zadań należy prowadzenie rejestrów protestów wekslowych, rejestrów publikacji obwieszczeń o leasingu⁵⁴ itp.

Sposób dojścia do zawodu sekretarza sądu handlowego określają przepisy kodeksu handlowego⁵⁵.

Kolejną specyficzną dla systemu prawa francuskiego instytucją w ramach sądownictwa powszechnego orzekającego w szeroko pojętym zakresie spraw cywilnych jest sąd ds. z zakresu zabezpieczenia społecznego (*tribunal des affaires de Sécurité sociale*). Rozpoznaje on sprawy dotyczące sporów między organami zabezpieczenia społecznego a ubezpieczonymi. Siedziba tego sądu jest określana w zależności od liczby i skomplikowania spraw z tej dziedziny oraz uwarunkowań społeczno-geograficznych i na ogół jest związana z terytorialną właściwością organów zabezpieczenia społecznego, a kwestie związane z organizacją tego sądu i zasadami jego funkcjonowania określa kodeks zabezpieczenia społecznego (*Code de Sécurité sociale*). Skład tego sądu jest szczególny: przewodniczy mu sędzia TGI, w którego obszarze właściwości znajduje się dany sąd zabezpieczenia społecznego, a wraz z nim orzekają ławnicy (*assesseurs*), z których jeden reprezentuje

⁵³ Art. L. 741-1 i 743-12 i n. c.com.

⁵⁴ F. Dekeuwer-Défossez, E. Blary-Clément, *Droit commercial – actes de commerce, fonds de commerce, commerçants, concurrence*, Paryż 2015, s. 101.

⁵⁵ Art. 742-1 i n. c.com.

pracowników najemnych, a drugi – pracodawców i pracowników niezależnych⁵⁶, powoływanych na okres 3 lat ordonansiem pierwszego prezesa właściwego terytorialnie sądu apelacyjnego z listy sporządzanej przez organy zabezpieczenia społecznego oraz kas ubezpieczeń rolniczych, obejmującej kandydatów zgłoszonych przez reprezentatywne organizacje pracodawców i pracowników.

Odrębnie rozpoznawane są we Francji sprawy z zakresu zabezpieczenia społecznego o charakterze technicznym, jak np. zakres niepełnosprawności; w tym zakresie orzekają bowiem sądy ds. sporów z zakresu niezdolności do pracy (*tribunaux du contentieux de l'incapacité*) oraz – co stanowi wyjątek od rozpoznawania spraw w drugiej instancji przez sądy apelacyjne, jako sąd odwoławczy od jego orzeczeń – krajowy sąd ds. niezdolności do pracy i określenia ubezpieczenia w przypadku wypadków przy pracy (*cour nationale de l'incapacité et de la tarification de l'assurance des accidents de travail*) z siedzibą w Amiens. Ponieważ na mocy ustawy z dnia 18 listopada 2016 r. o modernizacji wymiaru sprawiedliwości XXI w. dokonano reformy w tym zakresie przez połączenie tych sądów z sądami wielkiej instancji, przy których działa *tribunal des affaires de sécurité sociale*, bardziej szczegółowe omawianie tych instytucji wydaje się bezprzedmiotowe.

Kolejnym specyficznym sądem jest parytetowy sąd do spraw dzierżaw rolniczych (*tribunal paritaire des baux ruraux*), rozpoznający spory wynikające ze stosunku dzierżawy gruntów i gospodarstw rolnych. Siedzibą tych sądów są miasta, w których znajduje się sąd instancji. Również te sądy działają w składach ławniczych, zaś przewodniczy im sędzia sądu instancji. Ławnicy wywodzą się, w równej liczbie, spośród wydzierżawiających (*bailleurs*) i dzierżawców (*preneurs*), są wybierani, przy czym czynne prawo wyborcze przysługuje osobom mającym ukończone 18 lat, zaś bierne – 26 lat, po złożeniu kandydatury na sędziego takiego sądu; konieczne jest również posiadanie od co najmniej 5 lat statusu wydzierżawiającego lub dzierżawcy.

⁵⁶ Art. L. 142-4 i n. c.s.s.

II. Pojęcie kognicji sądów powszechnych

1. Sposób rozumienia kognicji sądów powszechnych

Jak wspomniane zostało wcześniej, za sprawy leżące w zakresie kognicji sądów powszechnych uznaje się sprawy cywilne, handlowe i dotyczące zabezpieczenia społecznego oraz sprawy karne. Taki podział na sądownictwo cywilne *sensu largo* oraz sądownictwo karne stanowi jedną z cech charakterystycznych sądownictwa powszechnego. Sądy cywilne w tym rozumieniu są sądami, które rozstrzygają spory między osobami (zarówno fizycznymi, jak i prawnymi), czy też – spory, których przedmiotem jest interes indywidualny, prywatny⁵⁷; czasem strony postępowań przed sądami cywilnymi określa się jako osoby prywatne (*personnes privées*). Generalnie przyjmuje się, że sprawami cywilnymi są sprawy, w których orzekają sądy cywilne, stosując przy tym zasady kodeksu postępowania cywilnego. W doktrynie prawa francuskiego toczą się wprawdzie dyskusje, czy dana gałąź prawa jest odrębną dziedziną od prawa cywilnego i innych⁵⁸, jednak nie ma, co do zasady, kontrowersji co do kognicji sądów powszechnych w sprawach cywilnych. Ewentualne spory co do kompetencji sądów powszechnych rozstrzyga sąd kompetencyjny (*Tribunal des conflits*), co ma znaczenie w zakresie rozróżnienia między sądownictwem powszechnym, a administracyjnym. Decyzja w przedmiocie właściwości sądów powszechnych czy też administracyjnych jest zatem podejmowana w konkretnym przypadku⁵⁹. Nie tyle jest to kwestia doktryny, ile orzecznictwa w konkretnej sprawie, a rozstrzygnięcie obejmuje kwestię dziedziny prawa prywatnego albo prawa publicznego⁶⁰. Spory kompetencyjne nie są jednak częste, np. w 2015 r. nowych

⁵⁷ R. Perrot, *Institutions judiciaires...*, s. 89.

⁵⁸ Por. w tej materii A. Mazeaud, *Droit du travail*, Paryż 2002, s. 15 i n.; G. Cornu, *Droit civil. Introduction, Les personnes. Les biens*, Paryż 2001, s. 142 i n.; Y. Gouyon, *Droit des affaires*, t. 1, Paryż 1994, s. 3 i n. i cyt. tam literatura.

⁵⁹ O sposobie zarówno postępowania w przypadku wystąpienia konfliktu kompetencji, jak i różnorodnych sytuacjach w zakresie konfliktów pozytywnych zob. J.-L. Gallet, H. Nicolas, *La procédure d'élévation du conflit. Le conflit positif*, http://www.tribunal-des-conflits.fr/documents/Actualites/La_procedure_de_conflit.pdf (dostęp: dnia 6 stycznia 2018 r.).

⁶⁰ Na stronie internetowej *Tribunal des conflits* (<http://www.tribunal-des-conflits.fr>) zamieszczone są zarówno konkretne orzeczenia, jak i komentarze do nich.

spraw było 42, w 2014 r. – 55⁶¹.

2. Źródła prawa kognicji sądów powszechnych – regulacje konstytucyjne, regulacje ustawowe (ustrojowe, kodeksowe, inne regulacje)

Konstytucja z dnia 4 października 1958 r.⁶² nie wypowiada się w przedmiocie kognicji sądów powszechnych. Kodeks postępowania cywilnego (*Code de la procédure civile*) nie zawiera definicji „sprawy cywilnej”, w art. 12 ust. 1 stanowi natomiast, że sąd rozpoznaje sprawę z zastosowaniem właściwych dla niej przepisów. Artykuł 33 c.p.c. stanowi, że właściwość rzeczową sądów określają przepisy właściwe dla organizacji sądownictwa oraz przepisy szczególne, natomiast art. 34 c.p.c. odsyła, przy ustalaniu właściwości z uwagi na wartość przedmiotu sprawy, do przepisów regulujących właściwość poszczególnych sądów oraz do przepisów postępowania cywilnego, na podstawie których można obliczyć wartość przedmiotu sprawy w szczególnych przypadkach (np. kilka różnych, niezwiązanych ze sobą roszczeń między tymi samymi stronami, wniesionych przed ten sam sąd – art. 35 c.p.c.). W przypadku wątpliwości co do właściwości sądu powszechnego art. 49 c.p.c. nakazuje przekazać sprawę Sądowi Kompetencyjnemu.

Właściwość poszczególnych sądów, wchodzących w zakres sądownictwa powszechnego i orzekających w sprawach cywilnych określa w sposób ogólny Kodeks organizacji sądów powszechnych (*Code de l'organisation judiciaire*). I tak, art. L. 211-1 c.o.j. stanowi, że sąd wielkiej instancji (TGI) ma właściwość ogólną w sprawach cywilnych i karnych, przy czym jeżeli orzeka w sprawach karnych, określa się go jako „*correctionnel*” (korekcyjny, poprawczy). Dalszy przepis precyzuje, że *tribunal de grande instance* rozpoznaje wszystkie sprawy cywilne i handlowe, co do których właściwość nie została przyznana innemu sądowi z uwagi na charakter sprawy lub wartość przedmiotu sprawy, natomiast ma on wyłączną właściwość we wszystkich sprawach określonych przez ustawy lub rozporządzenia

⁶¹ Sprawozdanie z działalności Sądu Kompetencyjnego za rok 2015, <http://www.tribunal-des-conflits.fr/documents/rapports-annuels/rapport-annuel-activite-tc-2015.pdf> (dostęp: dnia 6 stycznia 2018 r.).

⁶² JORF nr 0238 z dnia 5 października 1958 r., s. 9152.

(*reglèments*)⁶³. Do tego typu spraw można zaliczyć wskazane w art. L. 211-6 c.o.j. sprawy z zakresu kosztów i wynagrodzenia organów pomocy prawnej, np. adwokatów, komorników, sprawy z zakresu pozwów zbiorowych (art. L. 211-9-2 c.o.j.⁶⁴). Kodeks organizacji sądownictwa określa również szczególną właściwość niektórych TGI do rozpoznawania spraw z zakresu własności literackiej, intelektualnej i przemysłowej (art. L. 211-10 c.o.j.), wspólnotowych znaków towarowych (art. L. 211-11 c.o.j.), spraw z zakresu unijnych lub międzynarodowych instrumentów prawnych dotyczących uprowadzenia dziecka za granicę (art. L. 211-12 c.o.j.), spraw związanych z międzynarodowym przysposobieniem dziecka lub uznaniem orzeczeń sądów zagranicznych w takich sprawach (art. L. 211-13 c.o.j.) czy spraw z zakresu niektórych sprzeciwów wynikających z zamówień publicznych (art. L. 211-14 c.o.j.).

Przepisy art. L. 221-1 do L. 221-8-1 c.o.j. określają właściwość sądu instancji (TI). Jako ogólną zasadę ustanowiono właściwość tego sądu w sprawach cywilnych we wszystkich sprawach, w tym również z zakresu prawa rzeczowego, do wartości przedmiotu sprawy 10 000 euro, a także sprawy mające źródło w wykonaniu zobowiązania, którego wartość nie przekracza 10 000 euro, sprawy z zakresu europejskiego postępowania w sprawach drobnych roszczeń na podstawie rozporządzenia (WE) nr 861/2007 Parlamentu Europejskiego i Rady z dnia 11 lipca 2007 r.⁶⁵, sprawy dotyczące europejskiego nakazu zapłaty, rozstrzygane w oparciu o rozporządzenie (WE) nr 1896/2006 Parlamentu Europejskiego i Rady z dnia 12 grudnia 2006 r.⁶⁶ oraz sprawy w postępowaniu egzekucyjnym (poza tymi, które należą do właściwości sądu gospodarczego, zgodnie z art. L. 722-3-1 c.com.).

Kognicję w sprawach gospodarczych, poza wymienionym art. L. 211-3 c.o.j. i sprawach z zakresu własności przemysłowej i znaków towarowych, określa – poprzez przepisy materialne – kodeks handlowy (*Code de commerce*) i to w nim uregulowane są wszelkie kwestie dotyczące organizacji i funkcjonowania *tribunaux*

⁶³ Art. L. 211-3 i 211-4 c.o.j.

⁶⁴ W brzmieniu nadanym ustawą z dnia 19 listopada 2016 r. o modernizacji sądownictwa XXI w.

⁶⁵ Dz.Urz. UE L 199 z 2007 r., s. 1.

⁶⁶ Dz.Urz. UE L 399 z 2006 r., s. 1.

de commerce. Sądy gospodarcze, tradycyjnie zwane handlowymi⁶⁷, są właściwe w sprawach gospodarczych (*commerciales*). Należy przez nie rozumieć sprawy dotyczące aktów handlowych (*actes de commerce*)⁶⁸, o których mowa w kodeksie handlowym, a także sprawy z zakresu prawa o niewypłacalności przedsiębiorstw (dalej zwane prawem insolwencyjnym), od 2006 r.⁶⁹ uregulowane również w kodeksie handlowym.

Kognicję w sprawach z zakresu prawa pracy określają przepisy kodeksu pracy (*Code du travail*), regulując zasady organizacji i funkcjonowania *conseil de prud'hommes*, w szczególności jego art. 1333-1 i n. oraz L. 1411-1 i n.

Kognicję w sprawach z zakresu zabezpieczenia społecznego określają przepisy kodeksu zabezpieczenia społecznego (*Code de sécurité sociale*), w art. L. 142-1 i n., podobnie jak organizację i funkcjonowanie sądów rozpoznających takie sprawy.

Kognicję parytetowego sądu do spraw dzierżaw rolniczych określa kodeks rolniczy (*Code rural*), w art. L. 491-1 i n.

⁶⁷ Chociaż kwestia nazwy była przedmiotem debaty w doktrynie, por. cyt. wyżej Y. Gouyon, *Droit des affaires...*, s. 3.

⁶⁸ R. Perrot, *Institutions judiciaires...*, s. 106.

⁶⁹ Ustawa nr 2005-845 z dnia 26 lipca 2005 r. o ochronie przedsiębiorstw (*loi de la sauvegarde des entreprises*), JORF nr 173 z dnia 27 lipca 2005 r., s. 12187, która weszła w życie z dniem 1 stycznia 2006 r.

III. Zakres przedmiotowy kognicji sądów powszechnych

1. Rodzaj spraw cywilnych rozpoznawanych przez sądy powszechne

1.1. Podział spraw cywilnych (sprawy cywilne materialne/formalne)

We Francji, jak wspomniano, wszystkie sprawy, do których mają zastosowanie przepisy kodeksu postępowania cywilnego, i które dotyczą praw podmiotów prywatnych, są rozpoznawane przez sądy cywilne. Kryterium podziału kognicji sądów powszechnych, rozpoznających sprawy cywilne oraz sądów administracyjnych, jest w istocie rodzaj podmiotów (stron) w sprawie.

1.2. Podział spraw cywilnych materialnych (sprawy cywilne, rodzinne, pracy, inne)

W ramach kognicji sądów powszechnych rozpoznawane są wszystkie sprawy, które co do zasady rozpoznają sądy cywilne w Polsce, z wyodrębnieniem spraw gospodarczych i spraw z zakresu prawa pracy oraz zabezpieczenia społecznego do rozpoznania przez sądy inne niż zawodowe. Różnica w zakresie systemu francuskiego wymiaru sprawiedliwości polega głównie na tym, że sądy są w inny sposób zorganizowane. Zasadniczo nie ma tam podziału na wydziały, poza sądami w dużych miastach, w których istnieje podobnie jak w Polsce specjalizacja. Z tego powodu do zakresu zadań sędziego podchodzi się we Francji całkowicie inaczej niż w Polsce, ponieważ tam nie globalizują one całokształtu spraw, np. rodzinnych, które byłyby rozpoznawane w ramach danej struktury organizacyjnej, ale w systemie francuskim zadania te są punktowe, tzn. jeden i ten sam sędzia może wykonywać zadania „sędziego przygotowującego sprawy do rozpoznania” (*juge de la mise en état*), „sędziego opiekuńczego” (*juge de tutelles*), „sędziego ds. postępowania zabezpieczającego” (*juge de référés*), czy „sędziego ds. oddłużenia” (*juge de surendettement*⁷⁰) w sądzie instancji bądź „sędziego ds. insolwencyjnych” (*juge des procédures collectives*) i „sędziego ds. egzekucji” (*juge de l'exécution*).

⁷⁰ Odpowiednik upadłości osób fizycznych nieprowadzących działalności gospodarczej, uregulowanej w art. 491¹ i n. ustawy z dnia 28 lutego 2003 r. – Prawo upadłościowe (Dz.U. z 2017 r. poz. 2344).

Równocześnie trzeba podkreślić, że podział spraw według kompetencji poszczególnych sądów nie jest w pełni czytelny (i tak np. w sprawach opiekuńczych w odniesieniu do dorosłych właściwy jest TI, podczas gdy sprawy opiekuńcze dotyczące małoletnich rozpoznaje TGI).

1.3. Podział spraw cywilnych formalnych (sprawy w zakresie ubezpieczeń, sprawy administracyjne)

Do spraw rozpoznawanych przez sądy zaliczane do sądownictwa powszechnego w sprawach cywilnych należą również sprawy z zakresu zabezpieczenia społecznego – w szerokim znaczeniu. Są to sprawy z zakresu uregulowanego w kodeksie zabezpieczenia socjalnego, dla których rozpoznania wyłącznie właściwy jest sąd ds. zabezpieczenia społecznego (TASS). Dla spraw określania stopnia uszczerbku na zdrowiu właściwym sądem jest sąd ds. niezdolności do pracy (*tribunal du contentieux de l'incapacité*). Jednakże docelowo obydwie te sądy ulegną fuzji w ramach właściwego *tribunal de grande instance* i to te sądy będą rozpoznawały całość spraw z zakresu zabezpieczenia społecznego⁷¹.

Szczególnym przypadkiem spraw, które pozostawały w kognicji sądów cywilnych (rodzinnych), są sprawy związane ze zmianą imienia, podczas gdy zmiana nazwiska jest objęta postępowaniem administracyjnym⁷².

W pewnych kategoriach spraw postępowanie sądowe stanowi kolejny etap w procedurze administracyjnej, czy to na skutek niepowodzenia tej procedury (np. postępowanie wyłączeniowe), czy to w wyniku zaskarżenia czynności podejmowanych przez organy administracyjne, czy też w związku z przekazaniem określonych czynności w toku postępowania administracyjnego sędziemu (jak w przypadku postępowań oddłużeniowych). Innym przypadkiem tego typu rozwiązań jest specyficzny sąd – sąd departamentalny ds. rent wojskowych (*tribunal*

⁷¹ Art. 12 ustawy z dnia 18 listopada 2016 r. o modernizacji wymiaru sprawiedliwości XXI w. wejdzie w życie z dniem określonym w dekrete, najpóźniej 1 stycznia 2019 r.

⁷² Zob. <http://www.justice.gouv.fr/actualite-du-ministere-10030/les-editions-11230/les-procedures-de-changement-de-nom-et-de-prenom-17158.html> (dostęp: dnia 6 stycznia 2018 r.). Na mocy ustawy z dnia 18 listopada 2016 r. o modernizacji wymiaru sprawiedliwości XXI w. postępowanie w przedmiocie zmiany imienia toczy się przed urzędnikiem urzędu stanu cywilnego, natomiast procedura sądowa została zachowana w przypadkach zmiany płci (art. 56 powołanej ustawy, zmieniający art. 60 i n. c.civ.)

départemental des pensions militaires), ustanawiany w obszarze właściwości sądu apelacyjnego. Jego funkcjonowanie regulują przepisy kodeksu rent wojskowych i ofiar wojny (*Code des pensions militaires d'invalidité et des victimes de la guerre*). Co roku w pierwszych dniach grudnia pierwszy prezes sądu apelacyjnego wyznacza sędziów tego sądu oraz po jednym sędzim zastępującym, w razie nieobecności, sędziego sądu ds. rent wojskowych⁷³. Jest to instytucja bardzo specyficzna, działająca w istocie w strukturach sądów wielkiej instancji, a rozpoznająca odwołania od decyzji organów administracji w sprawie przyznania rent i świadczeń wojskowych z tytułu dla inwalidów wojennych. Odwołanie od orzeczeń tego sądu przysługuje do regionalnego sądu ds. rent wojskowych (*cour régional des pensions militaires*).

Istnieje również sfera działalności sądów powszechnych w sprawach cywilnych, określana jako „administracyjna” i w pewnym zakresie, czynności sądów z tej sfery odpowiadają czynnościom z zakresu prawa administracyjnego w polskim systemie prawa, ale w zasadniczej części są to sprawy, które tu byłyby uznane za *stricte* należące do zakresu spraw rozpoznawanych przez sądy cywilne. Z kolei inne – uznawane za ściśle administracyjne w polskim prawie – uważane są za sprawy z zakresu praw obywatelskich (*nationalité*). Są one załatwiane nie tylko przez sędziów, ale także przez dyrektora sądu.

Do wymienionych wyżej kategorii spraw należą:

- a) wydawanie zaświadczeń umożliwiających głosowanie przez pełnomocnika (*procurations en matière électorale*), zgodnie z kodeksem wyborczym (*Code électoral*)⁷⁴, którego można ustanowić przed sędzią sądu instancji (TI) albo dyrektorem⁷⁵ TI miejsca zamieszkania lub miejsca pracy⁷⁶ (ale również w odpowiedniej jednostce policji lub żandarmerii);
- b) rejestrowanie warrantów rolniczych (*warrant agricole*) w TI (papier dłużny, gwarantujący zapłatę składującego towar);

⁷³ Art. R.43 c.p.m.

⁷⁴ Art. R. 72 c.el.

⁷⁵ *Directeur des services de greffe* (dyrektor służb sekretariatu), dawniej: *greffier en chef* (główny sekretarz)

⁷⁶ Szczegółowe wytyczne działania sądów w takich sytuacjach określa np. okólnik z dnia 28 lutego 2012 r. w sprawie wyborów Prezydenta Republiki oraz wyborów parlamentarnych, NOR: JUSC1206179C, Bulletin officiel du Ministère de la justice et des libertés z dnia 15 marca 2012 r.

- c) weryfikacja kosztów procesu (*vérification des dépens*)⁷⁷ – procedura wywołana wnioskiem strony zobowiązanej do poniesienia kosztów procesu, jeżeli uważa, że zostały one naliczone przez przeciwnika niezgodnie z obowiązującymi przepisami prawa;
- d) wydawanie zgody na przysposobienie (*consentement à l'adoption*)⁷⁸;
- e) opieczątowanie i zdjęcie pieczęci (*appositions de scellés et levées définitives*)⁷⁹ – np. w postępowaniu zabezpieczającym (prezes TGI) czy rodzinnym (sędzia ds. rodzinnych)⁸⁰;
- f) wydawanie zaświadczeń o posiadaniu obywatelstwa francuskiego (*certificats de nationalité française*) – np. na potrzeby objęcia określonych funkcji publicznych (dyrektor sądu instancji, TI⁸¹);
- g) deklaracja nabycia obywatelstwa francuskiego w wyniku zawarcia małżeństwa lub z innych przyczyn (*déclaration par mariage/hors mariage*), które mogą zostać złożone dyrektorowi sądu instancji, TI⁸² albo konsulowi.

Do czasu ustawy o uproszczeniu prawa⁸³ do tego zakresu działalności sądów (sekretarzy TI) należało wydawanie poświadczeń o posiadaniu przymiotu spadkobiercy i poświadczenia własności (*actes de notoriété et certificats de propriété*), najczęściej w postępowaniu spadkowym; obecnie do dokonywania tych czynności są właściwi notariusze; poświadczenie takie można również uzyskać w merostwie⁸⁴.

⁷⁷ Art. 704 c.p.c.

⁷⁸ W latach 2014–2015 nie było takich spraw w sądach.

⁷⁹ Dekret nr 2011-1043 z dnia 1 września 2011 r. w sprawie środków zabezpieczających podejmowanych po otwarciu spadku i w postępowaniu zabezpieczającym, NOR: JUSC1105243D.

⁸⁰ Art. 1121-1 c.p.c.

⁸¹ Art. 31-1 c.civ.

⁸² Art. 21-1 i 26 do 26-2 c.civ.

⁸³ Ustawa nr 2007-1787 z dnia 20 grudnia 2007 r., NOR: BCFX0710942L

⁸⁴ W danych statystycznych Ministerstwa Sprawiedliwości czynności te nadal są wykazywane za lata 2014 i 2015.

2. Poszczególne rodzaje spraw cywilnych rozpoznawanych przez sądy powszechne

2.1. Zakres spraw cywilnych rozpoznawanych przez sądy powszechne

2.1.1. Zakres spraw cywilnych w znaczeniu materialnym rozpoznawanych przez sądy i sędziów w pierwszej instancji

W ramach spraw cywilnych sądy pierwszej instancji rozpoznają sprawy o prawa majątkowe – bez ograniczenia wartości przedmiotu sprawy (z tym zastrzeżeniem, że TI jest właściwy do wartości 10 000 euro, natomiast TGI – powyżej tej kwoty; do kwoty wartości przedmiotu sprawy 4000 euro orzeka sąd „bliski”) oraz bez ograniczenia naturą przedmiotu sprawy. W chwili obecnej sprawy o zadośćuczynienie za uszczerbek na zdrowiu (*dommage corporel*) w granicach ww. wartości przedmiotu sprawy rozpoznają sądy instancji, jednak od dnia 1 kwietnia 2017 r. właściwe do rozpoznania tych spraw są sądy wielkiej instancji⁸⁵.

Co do zasady są to sprawy takie same jak pozostające w kognicji sądów polskich. Specyfika francuskiej organizacji sądownictwa sprawia, że w zakresie spraw cywilnych często orzekają „sędziowie”, nie zaś „sądy”. Kategorię rozpoznawanych spraw z zakresu prawa cywilnego najlepiej oddaje określenie, jakim sędzia jest wówczas charakteryzowany.

Szczególnie warto wymienić:

- a) **sędziego ds. egzekucji (*juge de l'exécution*)**, sędziego TGI, który orzeka we wszystkich sprawach związanych z postępowaniem egzekucyjnym;
- b) **sędziego ds. wywłaszczenia (*juge de l'expropriation*)**, sędziego TGI; specyfika zadań tego sędziego polega na tym, że postępowanie sądowe jest drugim etapem postępowania administracyjnego; jeżeli w postępowaniu administracyjnym wywłaszczenia na cele użyteczności publicznej nie dojdzie do porozumienia administracji publicznej z właścicielem nieruchomości i do jej

⁸⁵ Art. 14 i art. 114.II ustawy z dnia 18 listopada 2016 r. o modernizacji wymiaru sprawiedliwości XXI w.

przekazania na uzgodnionych warunkach, postępowanie w dalszym ciągu toczy się przed sędzią ds. wyłączenia⁸⁶;

- c) **sędziego ds. oddłużenia (*juge de surendettement*)**, sędziego TI; procedura oddłużenia odpowiada polskiej tzw. upadłości konsumenckiej⁸⁷, regulowana jest przepisami kodeksu konsumenckiego (*Code de consommation*)⁸⁸, jednak nie jest ona ściśle procedurą sądową, lecz administracyjną; jedynie w odniesieniu do niektórych etapów jej przebiegu, wariantów (likwidacja) bądź niektórych czynności, przepisy wymagają udziału sędziego. Toczy się ona zasadniczo przed komisją ds. oddłużenia (*commission de surendettement*⁸⁹), i to decyzja komisji powoduje, w określonych sytuacjach, zainicjowanie postępowania sądowego. Co do zasady, sędzia ds. oddłużenia rozpoznaje wszystkie środki zaskarżenia w toku procedury oddłużeniowej, toczącej się przed komisją oraz zatwierdza jej decyzje. Postępowanie likwidacyjne jest postępowaniem sądowym.

Skład komisji jest zróżnicowany. Przewodniczy jej prefekt, członkami są natomiast m.in. przedstawiciel organizacji ds. rodzin albo konsumentów, przedstawiciel instytucji zbiorowego oszczędzania oraz instytucji kredytowych, departamentalny dyrektor służb podatkowych, miejscowy przedstawiciel *Banque de France*, przedstawiciel służb socjalnych oraz prawnik. W każdym departamencie siedzibę ma co najmniej jedna taka komisja⁹⁰.

⁸⁶ Obserwacja czynności przeprowadzanych w terenie i w trakcie posiedzenia po wizji lokalnej; *Tribunal de grande instance w Tours*.

⁸⁷ Szerzej na temat postępowania oddłużeniowego we Francji zob. w piśmiennictwie polskim m.in. M. Porzycki, A. Kozłowska-Szczerba, P. Tereszkiwicz, A. Wacławik [w:] *Prawo francuskie*, t. I, red. A. Machowska, K. Wojtyczek, Kraków 2004, s. 412–413 (informacje zachowały aktualność); K. Michalak, *Przesłanki wszczęcia konsumenckiego postępowania niewypłacalnościowego (surendettement personnel) i postępowania prowadzącego do uwolnienia z reszty długów (retablissement personnel) we Francji*, „Transformacje Prawa Prywatnego” 2008, nr 1, s. 33–56 oraz K. Michalak, *Przebieg konsumenckiego postępowania niewypłacalnościowego (surendettement personnel) i postępowania prowadzącego do uwolnienia osoby fizycznej z reszty długów (retablissement personnel) we Francji*, „Transformacje Prawa Prywatnego” 2008, nr 2, s. 49–75; P. Kuglarz [w:] *Upadłość konsumencka, Komentarz do nowelizacji prawa upadłościowego i naprawczego*, red. R. Adamus, B. Groele, Warszawa 2015.

⁸⁸ Art. L. 712-1 i n. c.cons.

⁸⁹ *Surendettement* oznacza w istocie „nadmierne zadłużenie”, jednak z uwagi na cel tego postępowania, jakim jest oddłużenie, przyjęłam taką, bardziej logiczną, formułę tłumaczenia.

⁹⁰ Art. L. 712-4 c.cons.

W przypadku złożenia wniosku o oddłużenie, komisja może zaproponować albo nakazać zastosowanie określonych środków, w pierwszej kolejności jednak proponowane jest zawarcie ugody z wierzycielami. Jeżeli próba pojednawcza nie przyniesie pożądanych rezultatów, komisja może rozłożyć długi na raty, określić, że spłaty będą w pierwszej kolejności dokonywane na poczet kwoty głównej zadłużenia, nie zaś odsetek, ustalić obniżone odsetki od zadłużenia – także w wysokości niższej niż ustawowe, zawiesić wymagalność zobowiązań – z wyłączeniem alimentacyjnych – na okres nieprzekraczający 2 lat⁹¹, zarekomendować umorzenie długów bez przeprowadzania sądowego postępowania likwidacyjnego (*un rétablissement personnel sans liquidation judiciaire*) albo – za zgodą dłużnika – złożyć do sądu instancji (TI) wniosek o otwarcie procedury oddłużeniowej i przeprowadzenie postępowania likwidacyjnego⁹².

Sprzeciwy, które strony (wierzyciele) mogą wnieść w związku z zastosowanymi przez komisję środkami, rozpoznaje sędzia sądu instancji⁹³. W przypadku stwierdzenia przez komisję, że sytuacja finansowa dłużnika nie daje żadnej możliwości spłaty zobowiązań, zaleca ona umorzenie zobowiązań dłużnika bez przeprowadzania postępowania likwidacyjnego. Jeżeli zalecenie nie zostanie zaskarżone (sprzeciw – *contestation*), sędzia ds. oddłużenia, po zweryfikowaniu prawidłowości i zasadności zalecenia, nadaje jej klauzulę wykonalności (*force exécutoire*)⁹⁴. Jeżeli natomiast rekomendacja zostanie zaskarżona przez zainteresowanego wierzyciela, sprzeciw podlega rozpoznaniu przez sędziego. W przypadku ustalenia planu spłaty wierzycieli, również plan ten, jak i ewentualne zmiany, wymagają obecnie działania sędziego ds. oddłużenia – zatwierdzenia (*homologation*)⁹⁵. Wyroki w tych sprawach podlegają zaskarżeniu apelacją. Zgodnie jednak w ustawą z dnia 18 listopada 2016 r. o modernizacji wymiaru sprawiedliwości XXI w. zatwierdzenie nie będzie już konieczne, a plan spłaty będzie wymagał ingerencji sędziego jedynie wtedy, gdy zostanie zaskarżony sprzeciwem⁹⁶.

⁹¹ Art. L. 733-1 c.cons.

⁹² Art. L. 712-2 c.cons.

⁹³ Art. L. 733-12 c.cons.

⁹⁴ Art. L. 741-2 c.cons.

⁹⁵ Rozmowa z I. Degoy, sędzią ds. oddłużenia w *Tribunal d'instance* w Laval.

⁹⁶ Art. 58 ustawy z dnia 18 listopada 2016 r. o modernizacji wymiaru sprawiedliwości XXI w.

2.1.2. Zakres spraw cywilnych rozpoznawanych przez sądy i sędziów w drugiej instancji

Sądy apelacyjne rozpoznają sprawy cywilne w szerokim, omówionym powyżej rozumieniu, w pełnym zakresie (tj. zarówno sprawy rodzinne, opiekuńcze, gospodarcze itp.), jako sąd drugiej instancji. Wyjątkiem, dla spraw rozpoznawanych w pierwszej instancji przez sąd ds. niezdolności do pracy (*tribunal du contentieux de l'incapacité*, TCI), jest krajowy sąd ds. niezdolności do pracy i określenia ubezpieczenia w przypadku wypadków przy pracy (*cour nationale de l'incapacité et de la tarification de l'assurance des accidents de travail*) z siedzibą w Amiens, o czym była już mowa. Z uwagi jednak na docelowe usytuowanie TCI w sądzie wielkiej instancji rozróżnienie to stanie się wkrótce bezprzedmiotowe.

Sądy apelacyjne rozpoznają również odwołania od decyzji komisji ds. odszkodowań dla ofiar przestępstw (*commission d'indemnisation des victimes d'infractions*), o czym niżej, w pkt IV.

2.2. Zakres spraw rodzinnych rozpoznawanych przez sądy powszechne

W odniesieniu do spraw rodzinnych *sensu stricto*, a zatem z uwzględnieniem również spraw opiekuńczych, należy wskazać, że co do zasady są to takie same sprawy jak te, z którymi spotkać się można również w Polsce. W ich ramach zazwyczaj działają pojedynczy sędziowie, którzy w odniesieniu od danego zakresu zadań orzeczniczych określani są kategorią rozpoznawanych spraw. Są to m.in.:

- a) **sędzia ds. rodzinnych (*juge aux affaires familiales*, JAF)**, sędzia TGI, orzeka co do zasady jednoosobowo, ale może skierować sprawę do rozpoznania w składzie trzyosobowym, obowiązkowo natomiast robi to na wniosek strony w sprawach o rozwód. W zakresie kompetencji JAF leżą sprawy o rozwód, przy czym uprzednio etapem obowiązkowym jest nieznaną polskiemu prawu procedura orzekania, na czas trwania rozwodu, o sprawach związanych ze wspólnymi kwestiami życiowymi małżonków (zamieszkanie, sposób pokrywania kosztów, ustalenie zasad spłaty wspólnie zaciągniętych kredytów), w szczególności zaś – określenie stosunków ze wspólnymi dziećmi

małżonków (przy którym z rodziców zostaną, kiedy drugie z małżonków będzie mogło się z nimi widywać itp.); jest to tzw. *ordonnance de non conciliation*⁹⁷.

JAF orzeka również o separacji, w tym także w przypadku par niebędących w związku małżeńskim, co wynika z wprowadzenia do francuskiego systemu prawnego tzw. PACS – *pacte civil de solidarité* (cywilnego paktu solidarności). Kolejną kategorią spraw pozostających we właściwości sędziego rodzinnego jest rozstrzygnięcie kwestii z zakresu opieki nad dziećmi, obowiązku alimentacyjnego, ale także – zmiany imienia;

- b) **sędzia ds. dzieci (*juge des enfants*)**, sędzia TGI, w zasadzie jest odpowiednikiem sędziego ds. nieletnich i wiąże się z materią karną; jednak sędzia ten orzeka również w sprawach cywilnych w sytuacjach, kiedy małoletni jest zagrożony – czy to jeśli chodzi o jego życie i zdrowie, czy też możliwość demoralizacji; w tym zakresie będzie wówczas orzekał np. o umieszczeniu dziecka w rodzinie zastępczej; inną kategorią spraw pozostających we właściwości sędziego ds. dzieci (lub sędziego ds. rodzinnych – JAF) jest orzekanie w sprawach zarządzania przez rodziców środkami finansowymi z tytułu świadczeń socjalnych, których beneficjentem jest dziecko (np. ustalenie zasad korzystania z tych środków, *tutelle aux prestations sociales*);
- c) **sędzia ds. wolności (*juge des libertés et de la détention, JLD*)**, sędzia TGI, podobnie jak sędzia ds. dzieci zasadniczo występuje w sprawach karnych; jednak od 2011 r.⁹⁸ powierzono mu również kontrolę nad zasadnością, warunkami i przebiegiem hospitalizacji, najpierw – w ciągu 15 dni od hospitalizacji danej osoby, następnie – co 6 miesięcy. Może on zdecydować o zaprzestaniu hospitalizacji lub jej zamianie na inny środek (hospitalizacja częściowa, opieka domowa itp.)⁹⁹;

⁹⁷ Obserwacja posiedzeń w *Tribunal de grande instance* w Laval.

⁹⁸ Ustawa nr 2011-803 z dnia 5 lipca 2011 r. o prawach i ochronie osób objętych opieką psychiatryczną oraz warunkach ich utrzymania (*loi relative aux droits et à la protection des personnes faisant l'objet des soins psychiatriques et aux modalités de leur prise en charge*), JORF nr 0155 z dnia 6 lipca 2011 r., s. 11705.

⁹⁹ Zob. <http://www.textes.justice.gouv.fr/dossiers-thematiques-10083/loi-du-50711-sur-les-soins-psychiatriques-12298/soins-psychiatriques-sans-consentement-22621.html> (dostęp: dnia 6 stycznia

- d) **sędzia ds. opiekuńczych (*juge des tutelles*)**, sędzia TI, jako sędzia opiekuńczy dla dorosłych orzeka w zakresie bardzo różnorodnych środków opiekuńczych dla dorosłych, nieposiadających – w różnym zakresie – możliwości lub zdolności do samodzielnego prowadzenia swoich spraw. W pewnym zakresie są to sytuacje zbieżne z polskimi przesłankami ubezwłasnowolnienia, jednak gama stosowanych środków – przy bardzo szeroko rozbudowanej opiece socjalnej – jest zdecydowanie szersza niż w Polsce. Sędzia opiekuńczy może postanowić również, na wniosek zainteresowanego, o zastosowaniu środków opiekuńczych (np. kurateli do prowadzenia spraw finansowych) w przypadku osób, które nadmiernie się zadłużają. Elementem obligatoryjnym procedury jest podejmowanie przez sędziego decyzji w przedmiocie czynnego prawa wyborczego. Rolą sędziego ds. opiekuńczych jest również regularne kontrolowanie przebiegu orzeczonego środka opiekuńczego, w szczególności – czy nadal utrzymuje się potrzeba ich stosowania, czy współpraca z wyznaczonym kuratorem lub opiekunem przebiega pomyślnie, czy interesy finansowe osoby objętej środkami opiekuńczymi są należycie zabezpieczone (zarząd jej majątkiem), a także podejmowanie decyzji o zmianie danego środka¹⁰⁰;
- e) **sędzia ds. insolwencyjnych (*juge des procédures collectives*)**, sędzia TGI. Mimo iż co do zasady postępowania odpowiadające polskim postępowaniom restrukturyzacyjnym i upadłościowym toczą się w odrębnych sądach – sądach handlowych (*tribunal de commerce*, TC)¹⁰¹, to niektóre postępowania, determinowane kategorią dłużnika, toczą się przed sądem cywilnym w ramach TGI. Dotyczy to rolników oraz osób wykonujących wolne zawody. Sąd wielkiej instancji, działając jako sąd insolwencyjny, orzeka w składach jednoosobowych lub trzyosobowych, w zależności od czynności, jakie na danym etapie postępowania są podejmowane. W ramach postępowań insolwencyjnych prowadzonych przez TGI działa także sędzia-komisarz.

2018 r.); obserwacja posiedzenia w szpitalu psychiatrycznym w Saint Cyr, *Tribunal de grande instance* w Tours.

¹⁰⁰ Rozmowa z sędzią Claire de Souza Silva, prezesem *Tribunal d'instance* w Laval oraz obserwacja przebiegu posiedzeń.

¹⁰¹ Inaczej w przypadku wspomnianych departamentów Alzacji: Haut Rhin i Bas Rhin oraz Moselle (Lotaryngia) oraz w departamentach zamorskich.

IV. Ograniczenie kognicji sądów powszechnych

1. Ograniczenie podmiotowe kognicji sądów powszechnych

Trudno mówić o „ograniczeniu kognicji sądów powszechnych”, ponieważ wszystkie sądy orzekające w sprawach cywilnych, gospodarczych, pracy i z zakresu zabezpieczenia społecznego traktowane są we Francji jako sądownictwo powszechne (*jurisdiction de l'ordre judiciaire*), chociaż niektóre z tych sądów określa się jako „sądy wyspecjalizowane” czy „sądy wyjątku” – o czym była wcześniej mowa. Natomiast omówione w tym miejscu zostaną w szczególności przypadki, w których podmioty inne niż sędziowie zawodowi orzekają samodzielnie w strukturach sądów zawodowych.

Najbardziej charakterystyczną i modelową dla zilustrowania takiej sytuacji jest tzw. **sędzia „bliski obywatelowi”** (*juge de proximité*). Orzeka on w sprawach cywilnych, w zakresie spraw do wartości przedmiotu sprawy 4000 euro, w tym również w sprawach z zakresu prawa rzeczowego. Jego orzeczenia w tych sprawach mają charakter ostateczny, a przysługuje od niego jedynie skarga kasacyjna. Orzeka również w sprawach określanych jako *demandes indéterminées* (powództwa o nieokreślonej wartości przedmiotu sprawy), mających źródło w zobowiązaniu, którego wartość nie przekracza 4000 euro, czyli wartości granicznej dla sądów „bliskich obywatelowi”. W tych sprawach z kolei zawsze przysługuje apelacja do sądu apelacyjnego (CA). W granicach swojej właściwości rzeczowej *juge de proximité* wydaje nakazy zapłaty oraz przeprowadza postępowanie ugodowe i zatwierdza (*homologue*) ugody zawarte przez strony. W przypadku istotnych trudności, dotyczących stosowania określonych przepisów albo interpretacji umowy zawartej przez strony, sędzia „bliski obywatelowi” może przekazać sprawę do rozpoznania sądowi instancji, który będzie orzekał jako sąd bliski obywatelowi¹⁰².

¹⁰² Art. L. 231-5 c.o.j.

Jak wspomniano, od dnia 1 stycznia 2017 r. sądownictwo „bliskie obywatelowi” ma zostać zlikwidowane, a sprawy pozostające w kompetencji tych sądów będą rozpoznawane przez sądy instancji (TI)¹⁰³.

Specyficzną instytucją, związaną ze sprawami karnymi, której działanie regulują przepisy kodeksu postępowania karnego¹⁰⁴, działającą przy sądach wielkiej instancji (TGI) jest **komisja ds. odszkodowań dla ofiar przestępstw (*commission d'indemnisation des victimes d'infractions, CIVI*)**. Ponieważ jednak, co do zasady, możliwe jest dochodzenie odszkodowania również przed sądem cywilnym, jej przywołanie w tym miejscu jest uzasadnione, bezsprzecznie bowiem przejmuje ona częściowo sprawy pozostające w kognicji sądu cywilnego i tak też określana jest w piśmiennictwie¹⁰⁵. Jej rolą jest podejmowanie decyzji w przedmiocie odszkodowania (lub/albo zadośćuczynienia¹⁰⁶) dla ofiar przestępstw, jeżeli nie uzyskały one odszkodowania od sprawcy, instytucji ubezpieczeniowych lub innych zobowiązanych. W skład komisji wchodzi 2 sędziów TGI (z których jeden pełni funkcję przewodniczącego komisji) oraz osoba zajmująca się ochroną praw ofiar przestępstw.

Konieczne jest spełnianie określonych warunków: dochody ofiary przestępstwa nie mogą przekraczać określonego limitu, zaś termin do złożenia wniosku do komisji to 3 lata od daty popełnienia przestępstwa lub rok od daty wydania orzeczenia skazującego. Komisja w ważnych przypadkach może przedłużyć ten termin. Kwota odszkodowania jest ograniczona do wysokości maksymalnie 4500 euro, nie obejmuje niektórych przypadków przestępstw (np. drogowych). Odwołanie od decyzji CIVI przysługuje do sądu apelacyjnego.

Istnieje pewna kategoria spraw, dla których rozpoznania w ramach sądownictwa powszechnego w sprawach cywilnych przepisy przewidują kompetencję prezesa sądu (np. w postępowaniach zabezpieczających), jednak nie jest to na ogół właściwość wyłączna i może zostać delegowana na wyznaczonego sędziego.

¹⁰³ Jedyne artykuły ustawy nr 2012-1441 z dnia 24 grudnia 2012 r. oraz art. 99 ustawy nr 2014-1654 z dnia 29 grudnia 2014 r.

¹⁰⁴ Art. L. 706-3 do L. 706-15 oraz R. 50-1 do R. 50-28 c.p.c.

¹⁰⁵ M. Kowalski, *La Commission d'indemnisation des victimes d'infraction*, „Journal du droit des jeunes” 2001, nr 7, s. 25.

¹⁰⁶ W języku prawniczym francuskim brak takiego rozróżnienia.

Niektóre sprawy załatwiane są przez dyrektorów sądów (np. wydawanie zaświadczeń o obywatelstwie czy przyjmowanie deklaracji obywatelstwa), o czym była mowa powyżej.

2. Ograniczenie przedmiotowe kognicji sądów powszechnych

Z uwagi na silnie zakorzeniony we francuskiej tradycji prawnej szeroki udział sędziów niezawodowych w sprawowaniu wymiaru sprawiedliwości – określany jako „obywatelska służba na rzecz wymiaru sprawiedliwości”¹⁰⁷, wiele spraw należących do kognicji sądów powszechnych w sprawach cywilnych rozpoznawanych jest poza sądami zawodowymi. Poza strukturami sądów zawodowych działają przede wszystkim sądy gospodarcze (handlowe) oraz sądy pracy:

- a) **sądy gospodarcze (handlowe; *tribunaux de commerce*)** – rozpoznają zasadniczo wszystkie sprawy gospodarcze procesowe, bez ograniczenia do wartości przedmiotu sprawy, sprawy z zakresu postępowań insolwencyjnych, orzekanie w przedmiocie sankcji związanych z prowadzoną działalnością gospodarczą¹⁰⁸ oraz rejestrowych. Obecnie w sądach tych orzeka we Francji 3200 sędziów konsularnych¹⁰⁹. Nadto, sprawy rejestrowe są załatwiane przez sekretarzy (*greffiers*) sądów handlowych;
- b) **sądy pracy (*conseils de prud'hommes*)** – rozpoznają wszystkie spory z zakresu prawa pracy oraz tzw. umów szkoleniowych (*contrat d'apprentissage*)¹¹⁰, bez ograniczenia do wartości przedmiotu sprawy. Niezbyt precyzyjne określenie zakresu właściwości sądów pracy („z zakresu prawa

¹⁰⁷ Por. materiały informacyjne francuskiego Ministerstwa Sprawiedliwości z dnia 2 kwietnia 2003 r., *Le juge de proximité...*

¹⁰⁸ Odpowiednik postępowania w sprawie pozbawienia prawa prowadzenia działalności gospodarczej na własny rachunek lub w ramach spółki cywilnej oraz pełnienia funkcji członka rady nadzorczej, członka komisji rewizyjnej, reprezentanta lub pełnomocnika osoby fizycznej prowadzącej działalność gospodarczą w zakresie tej działalności, spółki handlowej, przedsiębiorstwa państwowego, spółdzielni, fundacji lub stowarzyszenia [art. 373 ust. 1 ustawy z dnia 28 lutego 2003 r. – Prawo upadłościowe (obecnie Dz.U. z 2017 r. poz. 2344) w brzmieniu nadanym ustawą z dnia 15 maja 2015 r. – Prawo restrukturyzacyjne (obecnie Dz.U. z 2017 r. poz. 1508)].

¹⁰⁹ Dane według <http://www.tribunauxdecommerce.fr/linstitution/chiffres-cles/> (dostęp: dnia 6 stycznia 2018 r.).

¹¹⁰ Odpowiednik stażu uregulowanego w kodeksie pracy; umowa może być zawarta na okres od roku do 3 lat, na czas określony lub nieokreślony (art. L. 6221-1 i n. c.trav.).

pracy”) wywołuje czasem wątpliwości co do tego, czy w określonej sytuacji spór będzie sporem z zakresu prawa pracy rozpoznawanym przez *conseils de prud’hommes*; przyjmuje się na ogół, że sąd ten jest właściwy jedynie w przypadkach, w których związek sporu ze stosunkiem pracy (lub umową o staż) jest bezpośredni¹¹¹. Sądy pracy zostały ukonstytuowane w kształcie, w jakim funkcjonują, głównie ze względu na ich podstawową, w założeniu, rolę, jaką jest dążenie do ugodowego rozwiązania sporu, do porozumienia między stronami (*conciliation*). Każdy spór, poddany pod rozstrzygnięcie tego sądu w pierwszej kolejności jest rozpoznawany przez biuro koncyliacyjne (*bureau de conciliation*). Jest to wewnętrzna jednostka organizacyjna sądu pracy, rodzaj wydziału. W przypadku niedojścia do porozumienia, sprawa trafia do biura orzekającego (*bureau de jugement*), w którym sprawa jest rozstrzygana w postępowaniu spornym¹¹². Wyrok zapada po naradzie sędziów – absolutną większością głosów. Jeżeli nie uda się tej większości uzyskać, sąd pracy zwraca się do sądu apelacyjnego, którego pierwszy prezes wyznacza sędziego TGI – zwanego w takiej sytuacji „*juge départiteur*”. On zasiada w składzie wraz z *conseillers de prud’hommes*, którzy nie mogli uprzednio podjąć decyzji, otwiera rozprawę, wysłuchuje strony i ostatecznie – wydaje wyrok¹¹³;

- c) sądy parytetowe ds. dzierżaw rolniczych (*tribunaux paritaire des baux ruraux*)**, o których była już mowa powyżej, a które rozstrzygają spory z zakresu dzierżaw w obszarze działalności rolniczej.

Z uwagi na zmiany wynikające z ustawy z dnia 18 listopada 2016 r. o modernizacji wymiaru sprawiedliwości XXI w., nie będą omawiane ponownie sądy rozpoznające obecnie spory z zakresu zabezpieczenia społecznego.

Szczególną instytucją są tzw. domy sprawiedliwości i prawa (*maisons de justice et du droit*, MJD)¹¹⁴, istniejące od 1998 r. jako element polityki państwa w zakresie pomocy

¹¹¹ Por. R. Perrot, *Institutions judiciaires...*, s. 118.

¹¹² R. Perrot, *Institutions judiciaires...*, s. 121.

¹¹³ R. 1454-29 i n. c.trav.

¹¹⁴ Ustawa nr 98-1163 z dnia 18 grudnia 1998 r. o dostępie do prawa i polubownym rozwiązywaniu sporów, dekret nr 2001-1009 z dnia 29 października 2001 r. zmieniający kodeks organizacji sądów

w dostępie do sądu. Są one usytuowane w dzielnicach dużych miast, a ich rolą jest udzielanie pomocy w zakresie prawa, przez pełnienie stałych dyżurów przez prawników (adwokatów, notariuszy, komorników), udzielanie nieodpłatnie porad prawnych, pomoc ofiarom przestępstw, pomoc w dokonywaniu prostych czynności procesowych. W „domach sprawiedliwości i prawa” rozpatrywane są drobne spory życia codziennego (*litiges du quotidien*), głównie z zakresu praw konsumentów, sporów sąsiedzkich oraz wynikających z najmu, tam też znajdują się ośrodki alternatywnych metod rozwiązywania sporów. W działalności MJD biorą udział również sędziowie zawodowi, m.in. w formie dyżurów pełnionych przez sędziego ds. małoletnich/nieletnich (*juge d'enfants*, polski odpowiednik sędziego rodzinnego)¹¹⁵. W MJD wykonują czynności również sekretarze sądowi (*greffiers*), przy czym ich rola i zadania w ramach wymiaru sprawiedliwości są w znacznym stopniu odmienne od pełnionych przez sekretarza sądowego w Polsce, wykonują oni część zadań, które w Polsce należą do wyłącznej kompetencji sędziego lub referendarza, a ich status zawodowy jest bardziej autonomiczny¹¹⁶.

3. Mechanizmy ograniczające kognicję sądów powszechnych

We Francji istnieje szereg postępowań, w których etap dążenia do polubownego rozwiązania sporu jest pożądanym, a w niektórych wypadkach – obligatoryjnym. W szerokim zakresie zmiany wprowadzone zostały dekretem z dnia 14 marca 2015 r. w sprawie uproszczenia postępowania cywilnego, komunikacji elektronicznej i polubownego rozwiązywania sporów¹¹⁷. Dekret ten promuje alternatywne sposoby rozwiązywania sporów, zobowiązując powoda do przedstawienia w piśmie inicjującym postępowanie przed sądem, że podejmował próbę polubownego rozwiązania¹¹⁸ oraz upraszcza przepisy umożliwiające stosowanie tych metod przez sądy. Przepisy przewidują stosunkowo szeroki wachlarz tych postępowań, wobec czego nie zawsze możliwe jest odniesienie

powszechnych oraz w sprawie domów sprawiedliwości i prawa (w odniesieniu do MJD w strukturze sądów – art. L. 7-12-1-1 i n. c.o.j.).

¹¹⁵ Szerzej na ten temat A. Machowska [w:] *Prawo francuskie*, t. II, s. 85.

¹¹⁶ O roli *greffiers* we Francji por. A. Machowska [w:] *Prawo francuskie*, t. II, s. 124 i n.

¹¹⁷ Dekret nr 2015-282, JORF nr 0062 z dnia 14 marca 2015 r., s. 4851, NOR: JUSC1404863D.

¹¹⁸ Zmiana brzmienia art. 58 c.p.c.

danego typu do występujących w prawie polskim. Przykładem może być koncyliacja – czy postępowanie rozjemcze (*conciliation*), które występuje niezależnie od mediacji (*médiation*)¹¹⁹.

Przepisy kodeksu postępowania cywilnego w art. 21 przewidują, że prowadzenie koncyliacji jest jednym z zadań sędziego (w piśmiennictwie podkreśla się jednak, że nic nie zobowiązuje sędziego do jej stosowania¹²⁰), natomiast w art. 129 c.p.c. przewidziano, że sędzia może odwoływać się do koncyliacji w każdym momencie, który uzna za stosowny, i według określonych przez siebie warunków. Strony również zawsze mogą wystąpić o zatwierdzenie przez sędziego uzgodnionej przez nich ugody¹²¹. Alternatywne metody rozwiązywania sporów (*les modes amiable de résolution des différends*) określane są zbiorczą skrótową nazwą MARD. W wielu wypadkach działania polubowne są zintegrowane z postępowaniem sądowym, a koncyliacja może być prowadzona przez sędziego (art. 21, 127 do 131 c.p.c. jako zasada ogólna), może zostać powierzona przez sędziego koncyliatorowi sądowemu (*conciliateur de justice*, art. 830 i n. c.p.c. w przypadku sądów instancji i sądów „bliskich” oraz art. 860-2 c.p.c. w przypadku sądów handlowych), bądź może to być mediacja określana jako „sądowa” (art. 131-1 do 131-15 c.p.c.)¹²².

Koncyliacja prowadzona przed sądem (sędzią) jest obowiązkowa w sprawach o rozwód oraz w postępowaniu przed sądami pracy. W tych ostatnich, jak wspomniano, biuro ds. koncyliacji jest jednostką organizacji wewnętrznej każdego *conseil de prud'hommes*.

W sprawach gospodarczych postępowania o charakterze polubownym są wprost przewidziane w przepisach kodeksu handlowego, m.in. w przypadku sporów z zakresu najmu lokali handlowych (*bail commercial*) i wtedy mogą być wniesione do

¹¹⁹ M. Foulon, Y. Strickler, *Accords et force exécutoire en France*, „Gazette du palais, édition spécialisée” 1–3 września 2013 r., nr 244–246, s. 8.

¹²⁰ Zob. T. Garby, *Le juge et la médiation*, cz. I, „Gazette du palais, édition professionnelle”, 9–11 czerwca 2013 r., nr 160–162, s. 7.

¹²¹ Art. 129-1 c.p.c.

¹²² N. Fricero, *Les modes amiable de résolution des différends*, konferencja poświęcona polubownemu rozwiązywaniu sporów, Nancy, 21 maja 2015 r., <http://www.al3p.fr/wp-content/uploads/2015/05/COLLOQUE-MARD-Madame-le-Professeur-Nathalie-FRISERO.pdf> (dostęp: dnia 6 stycznia 2018 r.).

departamentalnej komisji concyliacyjnej, złożonej z wynajmujących i najemców¹²³. W związku z reformami objętymi „Wymiarem sprawiedliwości XXI. w.”, sądy handlowe w szerszym zakresie będą odwoływać się do alternatywnych metod rozwiązywania sporów. W sprawach insolwencyjnych przewidziane są, jako jedna z możliwości rozwiązania problemów z niewypłacalnością, postępowania polubowne, z mniejszym lub większym udziałem sądu: tzw. mandat *ad hoc* i postępowanie concyliacyjne¹²⁴. Wniosek jest składany przez dłużnika do prezesa sądu handlowego (albo prezesa TGI, jeżeli w tym wypadku właściwy jest ten sąd, np. jeżeli dłużnik wykonuje wolny zawód). Prezes – ale może także zostać wyznaczony sędzia referent – po analizie wniosku wyznacza mandatariusza *ad hoc* albo concyliatora (rozjemcę), określając równocześnie jego wynagrodzenie. Dłużnik we wniosku może wskazać mandatariusza albo concyliatora. Procedura *mandat ad hoc* jest mniej sformalizowana i nie wymaga większego zaangażowania po stronie sądu, kończy się zaś na wniosek dłużnika. Misja concyliatora trwa zasadniczo 4 miesiące (w szczególnych wypadkach można ten okres przedłużyć do 5 miesięcy). W przypadku odmowy wyznaczenia rozjemcy lub przedłużenia postępowania i zaskarżenia tej decyzji apelacją, prezes sądu może zmienić decyzję; wówczas nie przesyła się apelacji do sądu drugiej instancji¹²⁵.

Do mechanizmów ograniczających kognicję sądów powszechnych można również zaliczyć postępowanie prowadzone, w bardzo szerokim zakresie, w przedmiocie oddłużenia osób fizycznych, nieprowadzących działalności gospodarczej, przez komisją o charakterze administracyjnym (*commission de surendettement*), o czym była mowa powyżej.

Bardzo interesującym rozwiązaniem, w znacznym stopniu ograniczającym kognicję sądów powszechnych, jest procedura uzyskiwania zwolnienia od kosztów sądowych¹²⁶. W każdym sądzie wielkiej instancji działa bowiem biuro ds. pomocy

¹²³ Art. L. 145-35 c.com.

¹²⁴ Art. L. 611-3 do L. 611-10 c.com.

¹²⁵ Szerzej na temat postępowań polubownych w przypadku niewypłacalności dłużnika zob. A. Machowska, *Postępowanie wobec przedsiębiorcy zagrożonego niewypłacalnością w prawie francuskim*, „Kwartalnik Prawa Prywatnego” 2010, nr 4, s. 1010 i n.

¹²⁶ Ustawa nr 91-647 z dnia 10 lipca 1991 r. o pomocy sądowej, NOR: JUSX9100049L oraz dekret nr 91-1266 z dnia 19 grudnia 1991 r. w sprawie stosowania ustawy o pomocy sądowej.

sądowej (*bureau d'aide juridictionnelle*)¹²⁷, które nie jest stałą jednostką wewnętrzną, ale raczej strukturą organizacyjną, gromadzącą się na posiedzeniach w danym sądzie TGI według potrzeby. Orzeka ono w sprawach zwolnienia od kosztów sądowych dla wszystkich postępowań przed sądami pierwszej i drugiej instancji, osobne biura działają m.in. w Sądzie Kasacyjnym i Radzie Stanu. W skład biura wchodzi: sędzia TGI albo CA jako przewodniczący, dyrektor sądu, 2 przedstawiciele urzędów publicznych (służb podatkowych, służb zabezpieczenia społecznego) oraz 2 przedstawiciele *auxiliaires de justice*¹²⁸, w tym obligatoryjnie 1 adwokat. Biura te decydują zarówno o przyznaniu pomocy sądowej (po wysłuchaniu zainteresowanego), jak i jej cofnięciu. Zgodnie bowiem z przepisami o pomocy sądowej, jeżeli sytuacja beneficjenta pomocy poprawiła się (np. w wyniku wygrania sprawy czy orzeczenia o rozwodzie i podziale majątku wspólnego), sąd, wydając stosowne orzeczenie, na skutek którego taka poprawa następuje, kieruje do biura ds. pomocy sądowej wnioski o cofnięcie pomocy.

Trzeba w tym miejscu podkreślić, że co do zasady postępowanie sądowe we Francji jest wolne od opłat, w szczególności zainicjowanie postępowania nie jest związane z koniecznością dokonania opłaty, jednak w większości spraw, poza sprawami rozpoznawanymi przez sądy instancji (TI), istnieje przymus adwokacki, co jest uzasadnione w tradycji francuskiej koniecznością zapewnienia „równości broni” uczestnikom postępowań sądowych. Pomoc sądowa zatem dotyczy pokrycia przez skarb państwa części lub całości kosztów adwokackich, a także niezbędnych kosztów notarialnych czy kosztów ekspertyzy. Warto też podnieść, że decyzja o przyznaniu pomocy sądowej nie jest arbitralna: przesłanki do jej przyznania bądź nie są wyraźnie sprecyzowane przez określenie limitu dochodów, które uprawniają do określonego ułamka zwolnienia od kosztów (np. w granicach dochodów na osobę mieszcących się w zakresie 1001–1182 euro miesięcznie, jest to 55% udziału środków z budżetu państwa, w granicach 1183–1500 euro – 25%, przy czym w zależności od liczby osób pozostających na utrzymaniu beneficjenta pomocy poziom ten podwyższa się o 180 euro na dwie pierwsze osoby i o 114 euro na trzecią

¹²⁷ Art. 13 ustawy nr 91-647 o pomocy sądowej.

¹²⁸ „Personelu pomocniczego wymiaru sprawiedliwości” czy też „sądowego personelu pomocniczego”), do którego zalicza się m.in. adwokatów, komorników (*huissiers de justice*) czy osoby sprawujące funkcje analogiczne do tych w polskim systemie prawa – doradca restrukturyzacyjny/syndyk (*mandataire judiciaire/administrateur judiciaire*). Zob. A. Machowska [w:] *Prawo francuskie*, t. II, s. 207 i n.; R. Perrot, *Institutions judiciaires...*, s. 323 i n.

i kolejne¹²⁹⁾¹³⁰.

Poza wskazanymi rozwiązaniami, ograniczającymi kognicję sądów powszechnych, trzeba wskazać na szereg instrumentów o charakterze procesowym, które zostały oddane podmiotom innym niż sądy i sędziowie, ograniczając w ten sposób liczbę czynności dokonywanych przez sądy (np. możliwość przeprowadzenia dowodu przez komornika sądowego¹³¹ – przy zastrzeżeniu, że *huissier de justice* nie odzwierciedla w pełni komornika w polskim systemie prawa¹³² – czy windykacja drobnych roszczeń¹³³.)

4. Mechanizmy upraszczające kognicję sądów powszechnych, uregulowania ułatwiające załatwianie spraw masowych

We Francji procedura europejskiego nakazu zapłaty, uregulowana w art. 1424-1 i n. c.p.c., należy do właściwości sądów ogólnie właściwych rzeczowo i miejscowo, nie zostały wyodrębnione poszczególne sądy, w których byłyby załatwiane tego typu sprawy.

Stosunkowo nowym postępowaniem we Francji są pozwy zbiorowe (*action de groupe*)¹³⁴. Umożliwiają one wystąpienie przez reprezentatywną na poziomie kraju organizację mającą za cel ochronę praw konsumentów z powództwem zbiorowym o odszkodowanie indywidualne dla konsumentów znajdujących się w identycznej lub

¹²⁹ Ustawa nr 2014-1654 z dnia 29 grudnia 2014 r. – ustawa budżetowa na rok 2015, art. 3 dekretu nr 91-1266 w sprawie stosowania ustawy o pomocy sądowej.

¹³⁰ Obserwacja posiedzenia biura ds. pomocy sądowej w TGI w Laval.

¹³¹ Zmiany wprowadzone ustawą nr 2010-1609 z dnia 22 grudnia 2010 r. o wykonaniu orzeczeń w sprawach egzekucyjnych, o warunkach wykonywania niektórych zawodów regulowanych oraz o biegłych sądowych, NOR: JUSX0903630L.

¹³² O charakterze zawodu komornika zob. N. Fricero, *Les institutions judiciaires...*, s. 204 i n.; R. Perrot, *Institutions judiciaires...*, s. 356; A. Machowska [w:] *Prawo francuskie*, t. II, s. 207; o dowodzie przeprowadzonym przez komornika zob. np. H. Croze, *Le preuve par huissier de justice*, „Gazette du palais, édition professionnelle”, 26–28 maja 2013 r., nr 146–148, s. 9 i n.

¹³³ Dekret nr 2016-285 z dnia 9 marca 2016 r. w sprawie uproszczonego postępowania windykacji drobnych roszczeń, JORF nr 0060 z dnia 11 marca 2016 r., NOR: JUSC1527481D. Zob. też P. Battistini, *Présentation du nouveau mécanisme de la procédure simplifiée de recouvrement des petites créances par le décret du 9 mars 2016 pris en application de l'article 1244-4 du Code civil*, „Petites Affiches” z 12 lipca 2016 r., nr 138, s. 8 i n.

¹³⁴ Ustawa nr 2014-344 z dnia 17 marca 2014 r., JORF nr 0065 z dnia 18 marca 2014 r., s. 5400, na mocy której wprowadzono do kodeksu konsumenckiego tę instytucję.

podobnej sytuacji, której przyczyną jest naruszenie zobowiązań zawodowych lub umownych¹³⁵. Przepisy przewidują również uproszczone postępowania z pozwów zbiorowych¹³⁶, jednak z uwagi na liczne ograniczenia przedmiotowe (sprzedaż i dostawa towarów lub usług, szkoda wynikła z praktyk nieuczciwej konkurencji) i podmiotowe (wyłącznie konsumenci) rozwiązania francuskie były przedmiotem krytyki¹³⁷. Obecnie, na mocy ustawy z dnia 18 listopada 2016 r. o modernizacji wymiaru sprawiedliwości XXI w., znacznie rozszerzono zakres pozwów zbiorowych do spraw z zakresu ochrony środowiska, prawa pracy i innych, wymienionych w art. 60 powołanej ustawy, a samo postępowanie bardzo zmodyfikowano.

¹³⁵ Art. L. 423-1 c.cons.

¹³⁶ Art. L. 423-10 c.cons.

¹³⁷ Por. np. P.C. Lafond, *L'action de groupe française ou l'art de rater une belle occasion*, „Revue internationale de droit compare” 2016, nr 2, s. 319 i n.

V. Stanowisko doktryny oraz ustawodawcy w kwestii rozszerzenia albo ograniczenia kognicji sądów powszechnych

Jak można zauważyć, organizacja wymiaru sprawiedliwości, przede wszystkim zaś – bardzo duża liczba różnych sądów daje niezwykle skomplikowany obraz. Jest on coraz mniej czytelny również dla samych Francuzów, którzy niejednokrotnie mają problemy, by odnaleźć się w tym schemacie różnorodnych sądów i prawidłowo określić, do którego z nich zwrócić się o ochronę swoich praw. Od dawna system ten jest krytykowany w doktrynie i od wielu lat pojawiają się koncepcje jego uproszczenia¹³⁸, w tym m.in. postuluje się utworzenie jednolitego sądu pierwszej instancji (*tribunal de première instance*), obejmującego m.in. również sprawy gospodarcze¹³⁹.

W przypadku zakresu kognicji sądów powszechnych trudno rozdzielić stanowisko doktryny i stanowisko ustawodawcy, bowiem aktualnie zasadniczo są one zbieżne; ponadto prace podejmowane przez ustawodawcę w celu przeprowadzenia reformy wymiaru sprawiedliwości, w tym w zakresie kognicji sądów powszechnych, są prowadzone wspólnie z przedstawicielami zarówno doktryny, jak i praktyki – często zresztą równocześnie i wybitnych naukowców, i doświadczonych sędziów.

Od kilku lat we Francji, w efekcie podjętych refleksji nad wymiarem sprawiedliwości – w szczególności jego efektywnością i szybkością, przygotowanych jest szereg reform pod hasłem „Wymiar sprawiedliwości XXI w. (*La justice de XXI s.*)”. Zakres przedsięwzięcia pozwoliły ustalić liczne, bardzo szczegółowe sprawozdania, przedstawiane Zgromadzeniu Narodowemu, dogłębnie analizujące sytuację sądownictwa, przedstawiające rozwiązania stosowane w innych krajach i proponujące rozwiązania umożliwiające poprawę sytuacji. W opracowanie

¹³⁸ Por. R. Perrot, który wspomina o planowanej likwidacji sądów handlowych jako sądów w pełni niezawodowych już w roku 2002, co do dzisiaj nie zostało zrealizowane, ale nadal pojawia się koncepcja utworzenia sądów handlowych w ramach TGI, orzekających w składach mieszanych (R. Perrot, *Institutions judiciaires...*, s. 116).

¹³⁹ Por. tzw. raport Marshalla. „Les juridictions du XXIe siècle: une institution qui, en améliorant qualité et proximité, s'adapte à l'attente des citoyens, et aux métiers de la justice” (Sądy XXI w.: instytucja, która – zbliżając się do obywatela i podnosząc jakość, dostosowuje się do oczekiwań obywatela i osób wykonujących zawody prawnicze), <http://www.ladocumentationfrancaise.fr/var/storage/rapports-publics/134000861.pdf> (dostęp: dnia 6 stycznia 2018 r.).

sprawozdań nieraz zaangażowane były wybitne autorytety¹⁴⁰, w tym wieloletni sędziowie. W wyniku tych wieloletnich prac koncepcyjnych, stopniowo wprowadzane są kolejne etapy reformy sądownictwa, z których najnowszym jest ustawa z dnia 18 listopada 2016 r. o modernizacji wymiaru sprawiedliwości XXI w., wspomniana wyżej. Zmienia ona zakres kognicji w niektórych sprawach, jak m.in. w przypadku spraw z zakresu zabezpieczenia społecznego. Wprowadza również znaczne zmiany w zakresie kognicji spraw cywilnych (pewne sprawy przekazując do kompetencji organów administracji, np. rejestracja deklaracji o zawarciu cywilnego paktu solidarności), przekazując niektóre sprawy do właściwości sądów (np. tzw. spory techniczne w ramach prawa zabezpieczenia społecznego), czy uchylając konieczność ingerencji sądu (np. rozwód za zgodą obojga małżonków, *divorce par consentement mutuel*), który można będzie przeprowadzić bez udziału sądu, a jedynie w obecności adwokatów. Powołana ustawa wprowadza, w odniesieniu do poszczególnych przepisów, różne terminy wejścia w życie, w większości przypadków jednak zmiany obowiązują ze skutkiem natychmiastowym lub od dnia 1 stycznia 2017 r. Zmiany wprowadzone ustawą wywołują bardzo zróżnicowane reakcje zarówno doktryny, jak i praktyków prawa¹⁴¹, ale w wielu przypadkach uwzględniają również stanowisko doktryny w odniesieniu do dotychczasowych rozwiązań¹⁴².

Wiele kontrowersji budzą również powracające niezmiennie od wielu lat zapowiedzi zmiany w systemie sądownictwa niezawodowego – sądów handlowych i sądów pracy. Od lat podnosi się konieczność wprowadzenia do dotychczasowego składu

¹⁴⁰ Np. S. Guinchard, pod którego kierunkiem w 2008 r. powstało sprawozdanie „L’ambition raisonnée d’une justice apaisée”, <http://www.ladocumentationfrancaise.fr/var/storage/rapports-publics/084000392.pdf> (dostęp: dnia 6 stycznia 2018 r.), czy D. Marshall, autor cytowanego wyżej sprawozdania z 2013 r., bazowego dla obecnie przeprowadzanych reform. S. Guinchard jest cenionym profesorem prawa, był członkiem rady zarządzającej *Ecole nationale de la magistrature*, autorem wielu istotnych dzieł prawnych, m.in. z zakresu postępowania cywilnego i zasad sprawiedliwego procesu. D. Marshall to wieloletni, doświadczony sędzia, w chwili opracowywania sprawozdania pierwszy prezes Sądu Apelacyjnego w Montpellier. Również sprawozdania J.-C. Magendie, z roku 2008, powoływane wcześniej, wpisują się w tę dobrą tradycję: ich autor to pierwszy prezes Sądu Apelacyjnego w Paryżu. W składzie zespołów opracowujących sprawozdania znajdują się bardzo liczni przedstawiciele nauk (nie tylko prawnych) oraz praktycy.

¹⁴¹ Zob. np. N. Baillon-Wirtz, *La déjudiciarisation précipitée du divorce par consentement mutuel*, „La semaine juridique, éd. générale” z dnia 6 czerwca 2016 r., nr 23, s. 1114. Autorka krytykuje m.in. to, że wprowadzane zmiany nie zabezpieczają w sposób odpowiedni interesów małoletnich dzieci rozpadających się małżonków. Krytykę w odniesieniu do zmian przepisów w zakresie spraw z zakresu postępowania przed sądami pracy wyraża m.in. A. Bugada, *Parution du décret relatif à la justice prud’homale et au traitement judiciaire du contentieux du travail*, „Procédures” 2016, nr 7, s. 25.

¹⁴² Przykładowo, nowe regulacje dotyczące pozwów zbiorowych są zbieżne z postulatami podnoszonymi w piśmiennictwie; por. P.C. Lafond, *L’action de groupe...*, s. 320.

sędziego lub sędziów zawodowych. Przeciwno tym planom protestują przede wszystkim sędziowie niezawodowi¹⁴³ i adwokaci, uważając, że powierzenie sądownictwa wyspecjalizowanemu sądom zawodowym przyczyni się przede wszystkim do spowolnienia procedur, jednak dostrzega się, iż udział w rozpoznawaniu spraw gospodarczych sędziów zawodowych, dobrze znających zasady prawa materialnego i procesowego, może przyczynić się do ich lepszego rozstrzygnięcia, z tym zastrzeżeniem że opinia sędziego zawodowego nie powinna być wiążąca¹⁴⁴.

Proponowano rozmaite rozwiązania w zakresie kognicji sądów powszechnych; m.in. postulowano, by wydawanie nakazów zapłaty w sprawach cywilnych powierzyć sekretarzom sądowym (*greffiers*)¹⁴⁵. Wiele z tych postulatów już zostało uwzględnionych przez ustawodawcę (m.in. wydawanie poświadczeń w postępowaniu spadkowym przez notariuszy, zamiast przez sądy¹⁴⁶).

¹⁴³ Por. Y. Lelièvre, *La justice commerciale est une justice spécialisée, rendue par des professionnels de la matière avec une efficacité certaine*, „La Semaine juridique, éd. Générale” z dnia 18 kwietnia 2016 r., nr 16, s. 784.

¹⁴⁴ Zob. np. G. Teboul, *Réforme des tribunaux de commerce: pistes et perspectives*, „Gazette du palais, édition professionnelle”, 17–19 lutego 2013 r., nr 48–50, s. 7 i n.; umiarkowanie krytycznie w odniesieniu do sądów pracy zob. A. Bugada, *État des lieux des réformes de la justice prud’homal et questions d’actualité*, „La Semaine juridique, éd. Sociale” z dnia 30 sierpnia 2016 r., nr 34, s. 6 i n.

¹⁴⁵ S. Guinchard (red.), *L’ambition raisonnée...*, s. 21.

¹⁴⁶ S. Guinchard (red.), *L’ambition raisonnée...*, s. 22.

VI. Statystyczne ujęcie kognicji sądów powszechnych

Tabelaryczne ujęcie liczby poszczególnych rodzajów spraw wpływających do sądów powszechnych w latach 2014–2015

Działalność sądów instancji (TI) w sprawach cywilnych *		
Cała Francja	2014	2015
Nowy wpływ (oprócz postępowań zabezpieczających i postanowień)	582 296	575 364
Sąd instancji (<i>tribunal d'instance</i>)	497 313	494 119
Sąd „bliski” (<i>jurisdiction de proximité</i>)	84 983	81 245
Według rodzaju sprawy		
Ogólne sprawy sporne oprócz egzekucji	324 089	305 778
Brak zapłaty	203 829	190 584
Odpowiedzialność	25 834	24 669
Inne	94 426	90 525
Sprawy z zakresu prawa osób	197 033	207 405
Reżim ochrony osób dorosłych	196 743	207 063
Inne sprawy sporne z zakresu prawa osób	290	342
Spory z zakresu postępowania egzekucyjnego		
Postępowania sporne	57 761	58 802
Postępowania oddłużeniowe „konsumentów”	39 893	40 201
Umorzenie długów „konsumentom”	11 177	11 837
Sędzia ds. egzekucji oprócz postępowań oddłużeniowych	6 691	6 764
Postanowienia w przedmiocie postępowania oddłużeniowego – Umorzenia długów	92 301	102 818
Sąd parytetowy ds. dzierżaw rolniczych (<i>Tribunal paritaire des baux ruraux</i>)	2 869	2 919
Sprawy sporne z zakresu prawa rodzinnego	544	461
Sprawy z zakresu postępowania zabezpieczającego		
Liczba	86 812	86 350
Postępowania specjalne		
Nakazy zapłaty	546 711	494 230
Zajęcia wynagrodzenia	130 381	135 108
Spory z zakresu wyborów politycznych	12 951	5 163
Postanowienia na wniosek	28 747	28 231
Próby ugodowe	3 998	4 686
Spory z zakresu wyborów niezwiązanych z polityką	1 680	269
Czynności administracyjne	105 176	103 249
Zaświadczenia o głosowaniu przez pełnomocnika	61 644	60 574
Poświadczenia w postępowaniu spadkowym	13 513	14 014
Warranty rolnicze	25 598	24 544
Weryfikacja kosztów procesu	4 421	4 111
Zgoda na przysposobienie	0	0
Opieczętownie i zdjęcie pieczęci	0	6
Sprawy z zakresu obywatelstwa		
Zaświadczenia o obywatelstwie francuskim	57 442	52 904
Deklaracje obywatelstwa (zawarcie związku małżeńskiego)	26 432	25 715
Deklaracje obywatelstwa (w związku z innymi okolicznościami)	20	0
Cywilny pakt solidarności		
Wnioski osób trzecich dotyczące PACS	367	343

Zaświadczenia o niepozostawaniu w reżimie PACS	20 328	23 522
Deklaracje PACS ¹⁴⁷	148 605	159 559
Rozwiązania PACS	74 256	76 391

* Dane Ministerstwa Sprawiedliwości, <http://www.justice.gouv.fr/statistiques.html#tableaux-detaillies> (dostęp: dnia 6 stycznia 2018 r.).

Działalność sądów wielkiej instancji (TGI) w sprawach cywilnych ^{*148}

Cała Francja	2014
Wpływ według organu (oprócz postępowań zabezpieczających)	880 565
Sędzia ogólny: TGI, prezes TGI i dyrektor TGI	248 763
Sprawy sporne ogólne	134 918
Sprawy niesporne i ugody	22 365
Postanowienia na wniosek (oprócz JEX ¹⁴⁹)	81 134
Sprzedaż, zajęcia ruchomości	443
Postępowanie naprawcze i upadłość likwidacyjna	7 296
Inne (wywłaszczenia, wypadki przy pracy rolniczej oraz osób niebędących pracownikami najemnymi itd.)	2 607
Sędzia ds. rodzinnych (oprócz postępowań zabezpieczających)	411 001
Zakończenie związku	165 793
Postanowienia po rozwodzie	55 810
Sprawy z zakresu ochrony małoletnich	27 317
Inne JAF (dzieci pozamałżeńskie, obowiązek alimentacyjny itd.)	162 081
Sędzia ds. egzekucyjnych	95 473
Sprawy sporne ogólne	37 884
Postanowienia na wniosek i klauzula wykonalności	42 477
Postępowanie naprawcze i upadłość likwidacyjna	1
Inne JEX	15 111
Sędzia ds. wywłaszczeń	4 672
Postępowanie działowe w egzekucji ¹⁵⁰	139
Sędzia ds. wolności	98 338
Komisja ds. odszkodowań dla ofiar przestępstw	19 446
Inne (sąd ds. rent wojskowych itd.)	2 733
Postępowania zabezpieczające	114 273
Prezes lub sędzia delegowany	100 700
Sędzia ds. rodzinnych	13 361
Inne	212

* Dane Ministerstwa Sprawiedliwości, <http://www.justice.gouv.fr/statistiques.html#tableaux-detaillies> (dostęp: dnia 6 stycznia 2018 r.).

¹⁴⁷ Zgodnie z ustawą z dnia 18 listopada 2016 r. rejestracja PACS nie będzie już dokonywana w sądzie, lecz w merostwie (art. 48 ustawy, zmiana art. 515-3 c.civ.).

¹⁴⁸ Brak aktualnie szczegółowych danych za rok 2015 w odniesieniu do TGI.

¹⁴⁹ Sędzia ds. egzekucyjnych.

¹⁵⁰ W sytuacji gdy w wyniku licytacji cena nabycia nie wystarcza na zaspokojenie wszystkich wierzycieli

**Dane ogólne – wpływ w latach 2014 i 2015 w sprawach cywilnych
i handlowych¹⁵¹**

	2014	2015
Wpływ ogółem¹⁵²	2 741 679	2 674 878
Sąd Kasacyjny (CC)	20 412	17 923
Sądy apelacyjne (CA)	248 450	236 441
Sądy wielkiej instancji (TGI) – bez właściwości w sprawach gospodarczych	1 118 610	1 086 406
Sądy instancji (TI), w tym sądy „bliskie”	661 714 81 245	656 148 81 944
Sędzia ds. dzieci (pomoc wychowawcza)	352 337	352 337
Sądy handlowe (TC) ¹⁵³	173 966	165 272
Sądy ds. zabezpieczenia społecznego (TASS)	105 903	88 880
Sądy pracy (<i>conseils de prud'hommes</i>)	184 096	194 231

**Kategorie spraw – wpływ w latach 2014 i 2015 w sprawach cywilnych
i handlowych¹⁵⁴**

Charakter sprawy	Sądy apelacyjne		TGI (bez handlowych)		TI – sądy „bliskie”	
	2014	2015	2014	2015	2014	2015
Wszystkie sprawy	251 814	248 450	994 838	994 798	669 108	661 714
Prawo osób	8 940	8 416	137 687	146 791	186 736	197 293
Prawo rodzinne	32 509	30 945	408 874	400 715	2 472	2 515
Prawo gospodarcze	9 725	8 936	13 363	12 371	6 479	5 199
Oddłużenie i postępowania insolwencyjne	8 043	8 188	11 170	12 040	51 172	52 149
Prawo umów	43 255	42 132	66 803	64 719	266 020	249 834
Prawo odpowiedzialności	5 936	6 103	36 413	35 722	10 385	10 127
Prawo rzeczowe	11 817	11 869	58 500	62 066	35 746	35 983
Stosunki pracy i zabezpieczenie społeczne	72 867	72 303	2 472	2 456	11 910	12 579
Relacje z podmiotami publicznymi	19 056	18 689	1 586	2 133	1 461	352
Sprawy szczególne	7 284	6 978	17 975	16 292	1 546	1 276

¹⁵¹ Zob. http://www.justice.gouv.fr/publication/chiffres_cles_20151005.pdf i http://www.justice.gouv.fr/art_pix/stat_CC%202016.pdf (dostęp: dnia 6 stycznia 2018 r.).

¹⁵² Bez postanowień na wniosek (TI i JEX), nakazów zapłaty, zajęć wynagrodzeń, sporów wyborczych oraz spraw, których w sądzie pracy nie udało się rozstrzygnąć absolutną większością głosów.

¹⁵³ W tym TGI posiadające kompetencję do rozpoznawania spraw handlowych.

¹⁵⁴ Zob. http://www.justice.gouv.fr/publication/chiffres_cles_20151005.pdf i http://www.justice.gouv.fr/art_pix/stat_CC%202016.pdf (dostęp: dnia 6 stycznia 2018 r.).

Działalność sądów handlowych (TC) i izb gospodarczych w TGI

Cała Francja	2014	2015
Dane ramowe		
Nowy wpływ ogółem (w tym postępowania zabezpieczające)	178 866	174 134
Liczba spraw		
Nowy wpływ (sprawy sporne ogólne)	82 148	79 938
Wnioski o otwarcie postępowań w sprawie oddłużenia	61	173
Wnioski o otwarcie postępowania <i>mandat ad hoc</i>	1 823	1 878
Wnioski o otwarcie postępowania koncyliacyjnego	1 330	1 477
Wnioski o otwarcie postępowania ochronnego (<i>sauvegarde</i>)	1 913	1 765
Wnioski o otwarcie postępowania naprawczego lub likwidacyjnego	67 539	66 733
Liczba orzeczeń w przedmiocie <i>mandats ad hoc</i>, koncyliacji, postępowań insolwencyjnych albo oddłużeniowych		
Orzeczenie o otwarciu postępowania		
Wszystkie orzeczenia o otwarciu postępowania	67 464	69 591
Otwarcie postępowania oddłużeniowego	32	136
Otwarcie <i>mandat ad hoc</i>	1 505	1 519
Otwarcie postępowania koncyliacyjnego	932	1 086
Otwarcie postępowania ochronnego (<i>sauvegarde</i>)	1 291	1 314
Otwarcie postępowania naprawczego	15 694	16 195
Szybka likwidacja	39 034	39 287
Odmowa i inne orzeczenia niebędące otwarciem postępowania	8 976	10 054
Wszystkie orzeczenia o zakończeniu postępowania		
Orzeczone plany w postępowaniu ochronnym	718	796
Orzeczone plany w postępowaniu naprawczym	4 272	4 445
Likwidacja po konwersji planu ochronnego albo naprawczego albo oddłużenia	11 446	12 006
Zakończenie postępowań koncyliacyjnych i postępowań insolwencyjnych		
Według ustawy z 1985 r.	2 662	2 314
Według ustawy z 2005 r.	49 036	57 061
Zakończenie postępowania koncyliacyjnego	321	401
Zakończenie likwidacji	47 669	55 052
Zakończenie innych postępowań insolwencyjnych	1 046	1 608

Dane statystyczne, dotyczące liczby sędziów

W odniesieniu do statystyk, konieczne jest odniesienie się do danych wynikających z raportu CEPEJ za 2014 r. Brak szczegółowych danych na temat liczby sędziów w 2015 r.

Natomiast w 2014 r. we Francji orzekało 6935 sędziów zawodowych, liczonych jako ETP¹⁵⁵, 24 921 sędziów niezawodowych oraz 510 sędziów niezawodowych,

¹⁵⁵ *Equivalent temps plein* – w pełnym wymiarze.

orzekających okazjnie¹⁵⁶; ogółem – 31 856 sędziów orzekających stale, faktycznie rozpoznając sprawy i 510 – okazjnie (w charakterze ławników itp.). Dane statystyczne INSEE za lata 2014 i 2015 wskazują, odpowiednio, 31 036 i 31 641, jako odpowiedniki pełnych etatów [ETP(T)]¹⁵⁷.

¹⁵⁶ *Systèmes judiciaire européen. Efficacité et qualité de la justice*, nr 23, dane za 2014 r.; http://www.coe.int/T/dghl/cooperation/cepej/evaluation/2016/publication/REV1/2016_1%20-%20CEPEJ%20Study%2023%20-%20General%20report%20-%20FR.pdf (dostęp: dnia 6 stycznia 2018 r.).

¹⁵⁷ Zob. <https://www.insee.fr/fr/statistiques/1906692?sommaire=1906743> (dostęp: dnia 6 stycznia 2018 r.).

VII Wnioski końcowe

1. Wnioski *de lege lata*

Z analizy dyskusji prowadzonych w doktrynie, piśmiennictwie oraz w ramach szczególnej procedury sprawozdań dla władzy ustawodawczej i ustawodawczej wynika, że w odniesieniu do sądownictwa w sprawach cywilnych ogólnie postulowane jest zogniskowanie działalności sądów i sędziów na czynnościach ściśle orzeczniczych, odciążenie ich od czynności o charakterze technicznym i administracyjnym. Równocześnie jednoznacznie zaleca się jak najszersze propagowanie i stosowanie alternatywnych metod rozwiązywania sporów, co jest konsekwentnie realizowane przez ustawodawcę.

Z drugiej strony, istnieje tendencja do zwiększania udziału sędziów zawodowych w sprawowaniu wymiaru sprawiedliwości przez sędziów niezawodowych, przy czym zakładane modele oscylują wokół składu mieszanego, sędziów zawodowych i niezawodowych, z powierzeniem głosu decydującego oraz roli kierowniczej (przewodniczący składu) – sędziemu zawodowemu. Jednocześnie natomiast podkreśla się ogromne, zbyt duże obciążenie sądów i sędziów oraz szuka się rozwiązań, by je ograniczyć (postulaty dalszego ograniczenia możliwości wniesienia apelacji – ponad granicę 4000 euro, ograniczenia możliwości powoływania nowych okoliczności, dowodów – a nawet żądań – na etapie postępowania apelacyjnego).

2. Wnioski dla ustawodawcy polskiego

Podstawowym wnioskiem, który wypływa dla ustawodawcy polskiego z sytuacji we Francji jest ten, że reformę dziedziny tak ważnej dla funkcjonowania państwa i obywateli, jak wymiar sprawiedliwości, należy przeprowadzać stopniowo, w procesie wieloletnim, pozwalającym na należyłą refleksję i niezbędne korekty, oraz – przede wszystkim – przy współudziale sędziów¹⁵⁸. Niezbędne jest przeprowadzenie analiz

¹⁵⁸ Zob. m.in. F. Engel, F. Pallez, *Le jugement et la norme. L'évaluation de la charge de travail des magistrats dans les tribunaux de grande instance*, „Les cahiers de recherche du Centre de Gestion Scientifique de l'École des Mines de Paris” novembre 1997, z. 14, s. 51.

stanu obecnego i zaprojektowanie rozwiązań docelowo pożądaných w wyniku zidentyfikowania problemów, dogłębnego zapoznania się zarówno z istniejącymi problemami praktycznymi, jak i z realną możliwością – i koniecznością – wprowadzenia rozwiązań, które doprowadzą do zakładanego stanu rzeczy. Niezbędne są także szerokie konsultacje ze środowiskiem profesjonalistów, których akceptacja dla przeprowadzanych reform jest kluczowa dla ich pomyślnego wdrożenia i efektywnego stosowania¹⁵⁹.

¹⁵⁹ Por. w tej kwestii J. Ficet, *Evaluating the Performance of Courts in France and Belgium: A difficult Circle to Square*, materiał konferencyjny, Poczdam, 10–12 września 2009 r. Podobnie L. Cadiet, J.-P. Jean, H. Pauliat, A. Binet-Grosclaude, C. Foulquier, *Mieux administrer la justice en interne et dans les pays du Conseil de l'Europe pour mieux juger*, tzw. raport MAJICE, 2012, s. 205, <https://hal.archives-ouvertes.fr/hal-00974917> (dostęp: dnia 6 stycznia 2018 r.).